

**KONCEPCJA PRODUKTÓW
TURYSTYCZNYCH
W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM**

W RAMACH

**STRATEGII ROZWOJU TURYSTYKI
DLA
WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO
NA LATA 2007-2013**

SPIS TREŚCI

1.	WPROWADZENIE	3
2.	TRAKTY preHISTORII Na Szlakach Pierwszych Osadników	6
3.	TRAKTY NARODÓW ludzie tej ziemi.....	12
4.	TRAKTY STAROPOLSKIE w krainie drewnianych kamieni, magnat – szlachcic - chłop.....	18
5.	TRAKTY KULTURY MIASTA	24
6.	TRAKTY TECHNIKI I ... NAUKI.....	29
7.	TRAKT BŁĘKITNEGO SANU model szlaku według koncepcji Greenways	40
8.	TRAKTY KULTURY WSPÓŁCZESNEJ	49

1. WPROWADZENIE

Optymalny, uniwersalny i mobilny marketingowo produkt turystyczny powinien zaspokajać różne potrzeby klientów: potrzeby fizyczne (ruchowe, rekreacyjne), intelektualne, psychologiczne, rodzinne i towarzyskie, zdrowotne, etc., które są najczęstszym motywem podjęcia podróży turystycznej. Może to być też chęć zmiany otoczenia, „ucieczki” od rutyny i monotonii pracy zarobkowej, chęć poszukiwania nowych i odmiennych doświadczeń, a także motywy poznawcze - poznanie nowych kultur i ludzi. Organizując produkty należy też brać pod uwagę fakt, iż współcześni turyści chcą zaspokoić podczas jednej podróży więcej potrzeb, zrealizować kilka celów i motywów jej podjęcia. Produkty odnoszące największy sukces marketingowy to te, które najlepiej odpowiadają na różnorodny zakres potrzeb segmentów rynku turystycznego. Nie tylko jakość i atrakcje miejsca są motywujące, ale także szeroko rozumiana jego zdolność do pełnego zaspokajania różnych potrzeb.

Punktem wyjścia do opracowania niniejszej koncepcji jest pojęcie produktu turystycznego, rozumianego jako całość przeżyć i doświadczeń zdobytych przez turystę w trakcie podróży – od momentu wyjazdu do powrotu do domu. Tworzą go naturalne i kulturowe walory turystyczne, dobra materialne i usługi świadczone turystom (transport, baza noclegowa i gastronomiczna, etc.), usługi umożliwiające dojazd do miejsca pobytu, pobyt i powrót do miejsca zamieszkania, usługi świadczone w powiązaniu z walorami turystycznymi (pilotaż, przewodnictwo, imprezy, wypożyczalnie sprzętu, etc.). Innymi słowy produkt turystyczny to kompozycja różnych oryginalnych, posiadających wyróżniki marketingowe dóbr turystycznych oraz wszelkich usług umożliwiających ich turystyczne wykorzystanie w trakcie podróży lub pobytu: w kraju, regionie lub miejscowości.

W niniejszej koncepcji zaprezentowane zostały propozycje produktów turystycznych dla województwa podkarpackiego w formule tzw. traktów, na które składa się szereg subproduktów i projektów. Pomysły opierają się wyłącznie na bazie kulturowych i przyrodniczych walorów Podkarpacia (nazywanych „inspiracjami”), co zapewnia unikalność, oryginalność i wyróżnienie na konkurencyjnym rynku usług turystycznych. Produkty są adresowane do różnych segmentów rynku, dzięki czemu mogą służyć budowaniu zintegrowanej oferty marketingowej, obejmującej najszersze spektrum rynku.

Koncepcja jest silnie zakorzeniona w historii, kulturze etnicznej, obyczajowości i innych walorach regionu. Kluczowy jej celem jest zintegrowanie regionu poprzez efektywne wykorzystanie całego potencjału dla rozwoju kilku segmentów rynku turystycznego, a mianowicie: segmentu turystyki aktywnej i specjalistycznej, kulturowej, hobbyistycznej, krajoznawczej, edukacyjno-rekreacyjnej dzieci i młodzieży, uzdrowiskowej, tranzytowej oraz agroturystyki i turystyki na terenach wiejskich. Obok wymienionych podstawowych segmentów warto również pamiętać o dwóch uzupełniających, związanych z planowanym rozwojem lotniska w Jasionce, który obejmuje powstanie międzynarodowej szkoły pilotów oraz centrum serwisowego. Oznacza to, że grono odbiorców oferty turystycznej Podkarpacia powiększy się o pilotów oraz adeptów tego zawodu oraz mechaników, inżynierów oraz inne kadry specjalistyczne. Jest to bardzo specyficzny rodzaj turystyki biznesowej, a wymienione grupy zawodowe będą niewątpliwie odbiorcami oferty turystycznej województwa po zakończeniu wykonywania obowiązków służbowych. Grono to uzupełnią również ich rodziny i znajomi.

Zaproponowane produkty, z uwagi na kompleksowość, konsumują wiele wątków podróźniczych i są zbudowane w sposób umożliwiający ich rozwój i dostosowywanie do wymagań rynkowych. Ideą, która przyświecała autorom w trakcie ich tworzenia, było kreowanie już w samym zamyśle produktowym, swoistego rodzaju spakietowanej oferty i nie

zawężanie koncepcji produktu wyłącznie do jednego motywu. Każdy produkt powstał w oparciu o tzw. motyw główny podróżowania, ale został umiejętnie wzbogacony elementami związanymi z innymi motywami.

Elementem wyróżniającym proponowaną koncepcję w skali kraju i Europy jest oparcie jej na unikalnym dziedzictwie regionu, jego kulturze – w najszerszym znaczeniu tego pojęcia - kulturze, rozumianej, jako przejaw działalności człowieka we wszystkich dziedzinach jego aktywności: intelektualnej, artystycznej, gospodarczej, etc. Stąd także produkty turystyki aktywnej czy uzdrowiskowej, oparte na zasobach przyrodniczych, są równocześnie częścią dziedzictwa kulturowego i częścią kultury współczesnej.

Jak już wspomniano, trakty - produkty są harmonijnie wpisane w krajobraz przyrodniczy i kulturowy regionu i zbudowane według pięciu zasad:

1 *Wykorzystanie istniejących zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej.*

W audycie turystycznym (stanowiącym część Strategii rozwoju turystyki dla województwa podkarpackiego) została przedstawiona inwentaryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego (zabytki, układy przestrzenne wsi i miast itd.) i niematerialnego (np.: wydarzenia historyczne, życie i dzieła niezwykłych postaci związanych z regionem itd.) oraz zasoby kultury współczesnej województwa podkarpackiego (imprezy, oferta programowa instytucji kultury, organizacji pozarządowych, twórców i środowisk twórczych itd.). Wszystkie wymienione w audycie zasoby dziedzictwa kulturowego mogą być przez organizatora turystyki wykorzystane, jako kanwa do tworzenia produktów w dziedzinie turystyki kulturowej, aktywnej, wypoczynkowej, uzdrowiskowej i specjalistycznej. W niniejszym opracowaniu przytoczone zostały tylko niektóre inspiracje.

2 *Model programowy i organizacyjny.*

Przedstawione w dalszej części opracowania produkty turystyczne są modelami programowymi, które ich organizator może dostosowywać do możliwości i potrzeb. W ich opisie podano inspiracje, podstawowe założenia programowe, użyteczność w tworzeniu oferty turystycznej oraz wymieniono niezbędne działania i inwestycje infrastrukturalne, potrzebne do uruchomienia produktu.

3 *Integracja z potencjałem organizacyjnym regionu.*

Wszystkie proponowane produkty turystyczne (trakty) są zintegrowane z potencjałami kultury współczesnej regionu: z kalendarium kulturalnym (ofertą kulturalną) oraz możliwościami organizatorów kultury i wszelkich usług wspierających rozwój gospodarki turystycznej. W programach produktowych uwzględniono obecne i perspektywiczne możliwości partnerstwa publiczno-prywatnego, aktywnej współpracy trzech sektorów: administracji publicznej, kapitału i przedsiębiorczości prywatnej oraz organizacji pozarządowych.

4 *Potencjał marketingowy.*

W zaproponowanych produktach (traktach) zawarte są potencjały marketingowe¹: produkty mogą być modernizowane i dostosowane do zmiennych koniunktur gospodarczych oraz preferencji klientów turystycznych; mają formułę otwartą i mogą

¹ Strategia organizacji i marketingu oferty turystycznej powinna być przedmiotem osobnego opracowania - po zdefiniowaniu struktury organizatora/zarządcy turystyki miasta.

być dowolnie łączone (pakietowane) w ramach zintegrowanej oferty turystycznej. Nadto proponowane produkty zawierają elementy programowe ułatwiające realizację różnych kampanii promocyjnych.

5 *Inspiracje zaczerpnięte z dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej oraz wykorzystanie zasobów przyrodniczych regionu.*

Wykorzystane do zbudowania modelowych produktów turystycznych inspiracje kulturowe są przedstawione w koniecznym, wynikającym z ram i zakresu tego opracowania, wyborze. Nie jest to, zatem wartościowanie innych inspiracji, pominiętych w tej części opracowania, a wyszczególnionych w audycie turystycznym. Przedstawiono tutaj model, schemat ilustrujący sposób przetwarzania inspiracji kulturowych na produkty / projekty turystyczne, który każdy organizator i animator turystyki może dowolnie poszerzać, zmieniać, wzbogacać i dostosowywać do potrzeb.

2. TRAKTY preHISTORII Na Szlakach Pierwszych Osadników

I. Inspiracje

- Szlaki wędrówek ludów prehistorycznych, szlaki handlowe biegnące na współczesnej osi komunikacyjnej z Krakowa przez Przeworsk, Przemyśl do Lwowa oraz szlak „bursztynowy” z północy kraju przez Sandomierz na Węgry.
- „Kultura przeworska”, kształtująca się od II wieku p.n.e., charakteryzująca się wysoką techniką obróbki żelaza, garncarstwa i rolnictwa; ślady: cmentarzysko w Gaci, cmentarzyska ciałopalne w Przeworsku, Studzianie i Żurawiczkach.
- „Kopiec tatarski” w Przemyśle, miejsce otoczone wieloma legendami, a wśród nich legendą o pochowaniu w tym miejscu wodza Hunów, Attyli.
- „Karpacka Troja” w Trzcinicy: osada obronna zakarpackiej ludności kultury Otomani-Füzesabony; powstający w Trzcinicy skansen archeologiczny wraz z ośrodkiem recepcyjnym (kongresowym), budowany według atrakcyjnej formuły parku kulturowego.

II. Uzasadnienie

Udokumentowane ślady osadnictwa w regionie sięgają wielu tysięcy lat przed naszą erą. Podkarpacie jest wielką archeologiczną skarbnicą kulturowych śladów narodów, zamieszkujących przez stulecia te ziemie oraz narodów przez nie wędrujących, z południa na północ, ze wschodu na zachód Europy i Azji. W mitologii i obyczajowości ludowej przetrwały obyczaje (np. Noc Kupały), rozliczne ślady archeologiczne są eksponowane w muzeach, a w krajobrazie kulturowym są zachowane kopce, kurhany i grodziska.

Proponowane produkty nawiązują do pierwszych chronologicznie, prehistorycznych kultur, których ślady są widoczne w krajobrazie Podkarpacia i mogą być (chronologicznie) pierwszymi produktami w letnim kalendarzu turystycznym regionu.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Ognie Attyli - inauguracja letniego sezonu turystycznego na Podkarpaciu

Proponuje się, aby w całym regionie, w dniu rozpoczęcia letniego sezonu turystycznego (długi weekend majowy) rozpalono ogniska na wszystkich miejscach związanych z prehistorią regionu, przy kurhanach, kopcach, grodziskach, etc. Ogniska – tzw. Ognie Attyli (nazwa jest tylko propozycją), mają symbolizować teksty kulturowe wpisane w dziedzictwo regionu na pograniczu Europy i Azji, związki prehistorii i współczesności, ale przede wszystkim symbolicznie jednoczyć region turystyczny, być swoistym znakiem wskazującym turystom - z Polski i z zagranicy - drogę do skarbów kultury i natury Podkarpacia. Wokół ognisk można organizować miejscowe atrakcje kulturowe: zabawy, obrzędy stylizowane według wierzeń ludowych, festyny ludyczne, etc.

Projekt powinien zostać na stałe wpisany do kalendarza imprez i corocznie, w ten spektakularny sposób należy inaugurować letni sezon turystyczny.

Noc Kupały

Podobny projekt można zrealizować w czerwcową Noc Kupały - organizując w możliwie największej ilości miejsc Podkarpacia lokalne zabawy ogniskowe, nawiązujące do stylistyki prehistorycznej obrzędowości. Do programu można włączać obyczaje różnych grup etnicznych, zamieszkujących przez wieki region, np. łemkowski zwyczaj biegania po polach

z płonącymi polanami, wyciągniętymi z ogniska. Noc Kupały może być atrakcyjnym produktem weekendowym, łączącym w programie elementy turystyki aktywnej i rozrywkę: szlaki kulturowe, ogniska, tańce ludów prehistorycznych, kuchnię „prehistoryczną” i regionalną, itp.

Festiwal Attyli

Postać Attyli symbolizuje trudne związki kultur europejskich i azjatyckich, jest wciąż popularna w Europie (nośna promocyjnie) i stała się inspiracją do zbudowania projektu eksponującego miejsce Przemysła na pograniczu wielkich cywilizacji starożytnych i współczesnych. Bezpośrednią inspiracją projektu jest tzw. Kopiec Tatarski i związane z nim legendy.

Proponuje się zbudowanie festiwalu, w pojemnej formule programowej spotkania kultur, z udziałem artystów z różnych krajów azjatyckich i europejskich, w długi majowy weekend, w połączeniu z inauguracją letniego sezonu turystycznego.

Sugeruje się, żeby miejscem organizacji festiwalu był Przemysł, miasto, które było i w jakiejś mierze nadal jest, miejscem spotkania europejskiego Zachodu i Wschodu, niegdyś na kresach I Rzeczypospolitej i Rusi Halickiej, dziś na rubieżach Unii Europejskiej.

Elementy programowe festiwalu - przykłady:

1. Koncerty i widowiska z udziałem artystów estrady, mistrzów ulicznej sztuki cyrkowej, teatrów obrzędowych, artystów uprawiających sztukę ulicy - reprezentujących kultury azjatyckie i europejskie.
2. Inscenizacje historyczne: np. Pochówek Attyli - widowisko multimedialne, w scenerii staromiejskiej, z wykorzystaniem najnowszych technologii: teatru światła i dźwięku, nawiązujące w programie do dziejów Attyli i jego epoki, z wyrazistymi elementami historii regionu. W skromniejszej wersji - zamiast widowiska multimedialnego i inscenizacji historycznych - można organizować koncerty plenerowe i kameralne widowiska w przestrzeni miasta, z udziałem artystów z Azji i Europy, reprezentujących różne dziedziny sztuk widowiskowych, prezentowanych w przestrzeni miasta.
3. Spotkania poetów, pieśniarzy, wystawy malarstwa, grafiki, sztuki etnicznej, koncerty muzyki etnicznej i klasycznej - w formule kameralnych imprez uzupełniających główny nurt festiwalu.

Targi Sztuki Etnicznej

Wystawy (targi) sztuki artystów ludowych (etnicznych) z narodów południowo-azjatyckich (Azerbejdżan, Gruzja, Armenia) i krajów europejskich basenu Morza Śródziemnego. Targi powinny mieć wysmakowany charakter i wysoki poziom artystyczny. Powinny im towarzyszyć: konferencje naukowe, warsztaty artystyczne, festiwale kuchni narodów azjatyckich, degustacje win gruzińskich.

Bursztynowe Miasta

Jarmark kultury miast Bursztynowego Szlaku - impreza targowa i prezentacja kultury miast europejskich położonych przy „Bursztynowym Szlaku” - od Morza Śródziemnego do Morza Bałtyckiego, z bogatym programem artystycznym i rozrywkowym, prezentacją rękodzieła, sztuki ludowej i kuchni regionalnych. W wersji skromniejszej: w programie jarmarku można się ograniczyć do prezentacji kultury miast bursztynowych Euroregionu Karpaty ze Słowacji, Węgier i Polski.

TURYSTYKA AKTYWNA

Pszewrud² Majowy...(czerwcowy, lipcowy itd.)

Proponuje się trzydniowe, zintegrowane pakiety produktowe w dziedzinie turystyki aktywnej: festiwale sportów ekstremalnych z wykorzystaniem najtrudniejszych terenów regionu, tras i urządzeń oraz możliwości, jakie daje współczesna technologia. W ofercie powinny być zawarte atrakcje adresowane do różnych wiekowo segmentów rynku. Przykład programu wycynowego:

- *Triathlon Attyli:* 10 km dystans pływacki (Jezioro Solińskie), 100 km trasy rowerowej (50 km po płaskim terenie i 50 km w górach) oraz 20 km biegu (10 km po płaskim terenie i 10 km w górach).
- *Na szlakach pierwszych osadników:* zestaw imprez rekreacyjnych i sportowych dostosowanych do możliwości różnych segmentów rynku, inspirowanych dziedzictwem kultur prehistorycznych, np. nocne rajdy i biegi na orientację w terenach niewymagających wycynowych kwalifikacji, podróże konnymi pojazdami wzdłuż szlaków prehistorycznych „wędrówek ludów”, etc.

Na Szlaku Łowców Meteorów

Jest to propozycja produktu turystyki aktywnej, opartego na zasobach kulturowych, z wykorzystaniem technologii GPS. Nazwa nawiązuje do kultur prehistorycznych, do czasów, kiedy w ziemię uderzył Meteor Tunguski i do teorii „meteorytowej” wyjaśniającej przyczynę wyginięcia dinozaurów.

Stworzenie szlaku wymaga zlokalizowania i odpowiedniego zestawienia szeregu atrakcji - śladów kultur prehistorycznych (grodzisk, kurhanów, kopców) w szlak liniowy lub koncentryczny, przebiegający możliwie atrakcyjnymi, przyrodniczo i krajobrazowo, terenami. Należy wprowadzić ich współrzędne do systemu GPS oraz zredukować do niezbędnego minimum informacje o trasie. Nie należy wytyczać szlaku, ani go oznakowywać, turysta powinien poszukiwać określonych atrakcji posługując się wyłącznie systemem GPS. Sposób poruszania po szlaku wybiera zainteresowany stosownie do potrzeb, może poruszać się: pieszo, konno, rowerem, a w zimie na nartach biegowych, saniach motorowych lub pieszo, w zależności od konfiguracji terenu i serwisu zbudowanego wokół szlaku. Szlak może być częścią programu Wioski Pierwszych Osadników (opis poniżej), może też funkcjonować samodzielnie.

² Błąd ortograficzny celowy – ma zwracać uwagę na nazwę i formułę projektu.

INFRASTRUKTURA - NOWA

Wioska Pierwszych Osadników

Jest to propozycja adaptacji wioski, dysponującej potencjałem agro- lub ekoturystycznym do funkcji wioski wypoczynkowej o profilu archeologicznym, stylizowanej na osadę pierwotnych mieszkańców regionu, z zestawem usług umożliwiających realizację programu. Wioska powinna pełnić wiele funkcji wioski wypoczynkowej, jak również wioski dla archeologów - przystosowanej do recepcji misji badawczych oraz funkcję wioski dla hobbystów i miłośników wypoczynku wiejskiego. Wyróżniać ją będzie ciekawy, intrygujący program wkomponowany w niebanalny krajobraz.

Program wioski - obiekty/działania/usługi:

1. Naturalny skansen archeologiczny (miniaturowy) - prezentacja wiernych kopii najciekawszych wykopalisk i zabytków kultur prehistorycznych regionu.
2. Prehistoryczna makieta Podkarpacia: można w odpowiednim plenerze lub w obiekcie zbudować wielką makietę archeologiczną całego regionu, z zastosowaniem najnowszych technologii widowiskowych i ekspozycyjnych. Makieta powinna prezentować sieci osadnicze, szlaki wędrówek ludów prehistorycznych, kolejne warstwy kulturowe z różnych epok.
3. Podstawą programową wioski jest formuła „żywego skansenu”, odtwarzanie życia pierwotnych osadników, organizacja obrzędów i zabaw stylizowanych na prehistoryczne, np. *Noc Kupały*, inscenizacje mitów i wierzeń ludów prehistorycznych, inscenizacje legend z wieków późniejszych, średniowiecznych, nawiązujących do kurhanów i grodzisk. Inscenizacje historyczne, nawiązujące do „Bursztynowego szlaku”, np. „Przyjazd Rzymian” - święto kultury rzymskiej.
4. Kuchnia „prehistoryczna”: w ofercie Wioski powinna znaleźć się wyłącznie kuchnia regionalna, stylizowana na kuchnię prehistoryczną. Można rozwinąć uprawy roślin „prehistorycznych” i ich przetwórstwo, można zorganizować „oryginalne” kuchnie pierwszych osadników.
5. Zielona szkoła w Wiosce Pierwszych Osadników: należy przygotować specjalne programy pobytowe i edukacyjne adresowane do „zielonych” i „białych szkół”. Warto ten segment rynku traktować jako jeden z priorytetowych, stanowi, bowiem szansę na wydłużanie sezonu, może być podstawą oferty całorocznej, przy założeniu, że Wioska będzie posiadała odpowiednią infrastrukturę i atrakcyjny program pobytowy.

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

Zakłada się, że w pierwszej fazie wdrażania, produkt może funkcjonować w istniejącej infrastrukturze, odpowiednio wystylizowanej, poprzez koszt obsługi i adaptacje wnętrza, związanych z pobytem turysty.

1. Organizacja/działania.

a. Ognie Attyli i Noc Kupały

- Organizacja miejsc ogniskowych, synchronizacja i koordynacja działań organizatorów imprezy w poszczególnych miejscowościach regionu.
- Opracowanie atrakcyjnych programów uzupełniających, umożliwiających zbudowanie pakietu weekendowego.
- Organizacja wokół ognisk miejscowych atrakcji kulturowych: zabaw, obrzędów stylizowanych według wierzeń ludowych.

- b. *Festiwal Attyli.*
- Opracowanie programu i organizacja festiwalu, w pojemnej formule *spotkania kultur.*
 - Skoordynowanie działań różnych partnerów: instytucji kultury publicznych, organizacji pozarządowych, organizatorów sportu i turystyki, przedsiębiorców, etc.
 - Opracowanie projektów do funduszy wspierających programy interkulturowe i programy współpracy międzynarodowej. (Nota bene: ten postulat dotyczy wszystkich pozostałych projektów, więc nie będziemy go powtarzać).
- c. *Targi Sztuki Etnicznej i Bursztynowe Miasta*
Organizacja imprez w formule targów kulturowych może być rozdzielona pomiędzy wielu partnerów z regionu. Podstawą uruchomienia projektu w optymalnej formie programowej jest odpowiednia infrastruktura umożliwiająca organizację ekspozycji targowych i widowisk kulturalnych, o odpowiedniej przestrzeni i przepustowości widzów. W miejscowościach nie dysponujących odpowiednią infrastrukturą mogą być organizowane mniejsze formy, wpisane w program projektu.
- d. Programy turystyki aktywnej: *Pszewrud³ Majowy...(czerwcowy, lipcowy itd.), Na Szlaku Łowców Meteorów*
Projekty mogą być realizowane w istniejącej infrastrukturze. Docelowo:
- Należy zorganizować odpowiednie trasy, z monitoringiem, oprzyrządowaniem umożliwiającym całoroczne ich wykorzystania przez różne grupy klientów turystycznych.
 - Należy zlokalizować i odpowiednio zestawić szereg atrakcji - śladów kultur prehistorycznych w szlak liniowy lub koncentryczny, przebiegający możliwie atrakcyjnymi, przyrodniczo i krajobrazowo, terenami.
 - Należy połączyć najciekawsze atrakcje kulturowe prehistoryczne na terenie regionu i wprowadzić ich współrzędne do systemu GPS. (Nota bene: technologia GPS może być użyteczna w wielu innych programach produktowych).
- e. Szkolenia organizatorów turystyki wiejskiej w zakresie: organizacji i marketingu wiosek wypoczynkowych - sprofilowanych.
- f. Koordynacja oferty wszystkich gospodarstw danej wioski i konsekwentna realizacja wytyczonej strategii. Organizacji funkcji usługowych w obrębie wioski wypoczynkowej na zasadzie wzajemności, uzupełniania i rachunku ekonomicznego turystyki wiejskiej.
- g. Ochrona krajobrazu kulturowego i tożsamości regionalnej.
- h. Powołanie Organizatora Produktu, opracowanie i realizacja marketingu *Wioski Pierwszych Osadników.*
- i. Zadanie regionalne:
- Wytyczenie tras (cztery w jednym: piesza, rowerowa, konna i narciarska - zimą) pomiędzy istniejącymi atrakcjami archeologicznymi na obszarze całego regionu.
 - Skoordynowanie tych tras z innymi szlakami kulturowymi istniejącymi lub projektowanymi w regionie.
- j. Powiązanie pobytu w *Wiosce Pierwszych Osadników* z programami turystyki aktywnej, rozwijanie oferty pobytów integracyjnych, okazjonalnych spotkań towarzyskich, w tym „sylwestry”, „andrzejki” „długie weekendy”, etc.
Pakiety ekoturystyczne – oferta przeznaczona dla ekoturystów, może funkcjonować po zbudowaniu wioski wypoczynkowej ekologicznej, zgodnie z obowiązującymi standardami obowiązującymi nie tylko w sferze produkcji żywności, ale i organizacji przestrzeni kulturowej wsi, systemu ogrzewania, utylizacji odpadów gospodarczych, etc.

³ Błąd ortograficzny celowy – ma zwracać uwagę na nazwę i formułę projektu.

Nota bene: działania wymienione w punktach od e - j dotyczą wielu pozostałych produktów i programów produktowych, nie będziemy ich zatem powtarzać.

2. Nowa infrastruktura.

Wioska Pierwszych Osadników

- Adaptacja wioski agroturystycznej do funkcji sprofilowanej wioski, stylizowanej na prehistoryczne osady.
- Zbudowanie naturalnego skansenu archeologicznego (miniaturowego) oraz plastycznej mapy prehistorii regionu, makiety archeologicznej z zastosowaniem najnowszych technologii widowiskowych i ekspozycyjnych.
- Utworzenie ścieżek dydaktycznych i miejsc realizacji terenowych zajęć dydaktycznych - dedykowanych dla „zielonych” i „białych” szkół i wszystkich pozostałych gości wioski. Kuchnia prehistoryczna: organizacja oferty kuchni regionalnej stylizowanej na kuchnie „prehistoryczne”.
- Organizacja usług agroturystycznych w poszczególnych gospodarstwach wioski według najlepszych standardów obowiązujących w tej dziedzinie.

Ognie Attyli i Noc Kupały

- Przygotowanie miejsc plenerowych - *teatr pod meteorem* - do realizacji inscenizacji historycznych, widowisk plenerowych, etc.
- Zestaw strojów, narzędzi, rekwizytów, sprzętów, etc. niezbędnych do realizacji stylizowanych widowisk i organizacji „życia codziennego” wioski osadniczej.

Motyw inwestycyjny: rozwijanie usług turystycznych w wioskach otaczających punktowe atrakcje: np. w okolicy Trzciny, gdzie w latach 2006-2009 zostanie wybudowany archeologiczny park kulturowy „Karpacka Troja”.

3. TRAKTY NARODÓW ludzie tej ziemi

I. Inspiracje

- Wieloreligijne i wielonarodowe dziedzictwo kulturowe regionu: *tygiel narodów i religii*.
- Dobrze zorganizowany turystycznie obszar kulturowy regionu: liczne szlaki, duża ilość atrakcji punktowych, dużo materiałów promocyjnych i rozwiniętych usług.
- Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Cerkwi Bieszczadzkich, Beskidzki Szlak Karola Wojtyły.
- Kościoły w Bliznem i Haczowie, zagrody plebańskie, kapliczki i krzyże przydrożne, cerkwie drewniane: np. w Smolniku, w Równi k. Ustrzyk Dolnych, w Michniowcu, w Uluczu i inne, unikatowa (jedyna zachowana) żydowska zagroda wiejska w Zyndranowej (in situ).
- Religia rzymskokatolicka: Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Bolesnej w Kalwarii Pałacowskiej, zespoły klasztorne oo. Bernardynów w Leżajsku, oo. Dominikanów w Jarosławiu, kościoły Przemyśla, Bazylika w Leżajsku i inne.
- Religia grekokatolicka: Szlak Ikon, Szlak Architektury Drewnianej, Kolekcje Ikon w muzeach: w Przemyślu i w Sanoku.
- Religia protestancka: zachowane ślady - np. w Iwoniczu Zdroju, dawne wsie kolonistów niemieckich i austriackich.
- Religia żydowska: synagogi obronne w Lesku i Rymanowie, cmentarze w Leżajsku z ohelem Cadyka Elimelecha i w Rymanowie.

II. Uzasadnienie

Szczególnym wyróżnikiem regionu Podkarpacia jest wielonarodowe dziedzictwo kulturowe: polskie, ruskie, węgierskie, żydowskie, niemieckie, austriackie, romskie oraz dziedzictwo wieloreligijne: począwszy od religii ludów prehistorycznych, po religie nowożytne: rzymskokatolicką, grekokatolicką, prawosławną, protestancką (Luteranie, Kalwini, Arianie) i żydowską. Zarówno zachowane zabytki, szczególnie *genius loci* Podkarpacia i wielonarodowe wątki obecne w kulturze współczesnej są kapitałem kulturowym, kręgosłupem tożsamości i wyjątkowości regionu, które należy eksponować w ofercie turystycznej. „Trakty Narodów” łączą się programowo z pozostałymi traktami zbudowanymi w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej: zarówno z projektowanym w tej Strategii, jak już istniejącymi w ofercie turystycznej regionu Podkarpacia.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

INFRASTRUKTURA - NOWA

Wioska Jednego Boga i ...wszystkich ludzi... („karpackie Taizé”)

Proponuje się zorganizowanie międzynarodowego ośrodka spotkań ekumenicznych, największego i najważniejszego w Polsce. Model programowy ośrodka powinien być wzorowany na formule wypracowanej przez brata Rogera i polskich doświadczeniach ekumenicznych. W programie ośrodka - *Wioski Jednego Boga* - spotkania, konferencje, debaty, koncerty, wystawy - jednoczące ludzi różnych kultur i religii. Uzupełnieniem programu głównego powinny być programy z dziedziny turystyki aktywnej i inne, znajdujące się w ofercie regionu.

Uzasadnienie

Region Podkarpacia przez wieki był wielką wioską ekumeniczną, gdzie dialogowały ze sobą różne religie i narody. *Wioska Jednego Boga* jest projektem wynikającym z ekumenicznego dziedzictwa regionu, jest propozycją zbudowania trwałego produktu, ośrodka ekumenicznego, inspirowanego dziełami Brata Rogera i Jana Pawła II. To świadectwo ekumeniczne, brata Rogera oraz Jana Pawła II powinno być impulsem i zarazem głównym motywem programowym ośrodka spotkań i dialogu różnych religii i kultur.

O lokalizacji Wioski powinna przesądzić ekspertyza zamówiona przez realizatora projektu, przy uwzględnieniu następujących założeń:

- Ze względu na skalę projektu, ośrodek (wieś, kilka wsi) powinien być zlokalizowany w pobliżu dużego miasta, z dobrym dostępem komunikacyjnym i infrastrukturą.
- Ośrodek powinien być zlokalizowany w atrakcyjnym krajobrazie przyrodniczym i kulturowym. Powinien posiadać ascetyczny charakter i najwyższej klasy infrastrukturę sanitarną oraz serwis medyczny.

Ślady...

Jest to propozycja wielodyscyplinarnego programu ekspozycji kultur zapomnianych, zachowanych szczątkowo, pozostających na marginesie nurtów kultury współczesnej.

Elementy programu:

1. *Szlak nieobecnych ...obecnych*

Szlak kulturowy prowadzący po dawnych siedliskach wołoskich i ruskich wsi, spalonych lub opuszczonych po 1949 roku.

Program szlaku:

- Szlak letni: pieszy i rowerowy (trasy wycieczkowe, trasy rekreacyjne)
- Szlak zimowy: narciarstwo biegowe, rakiety biegowe, kolarstwo zimowe - specjalne trasy o dużym stopniu trudności dla znawców i smakoszy trudnych dyscyplin sportowych w trudnych porach roku.
- Szlak samodzielny lub z przewodnikiem.

2. *Szlak Kultury Reformacji*

Proponujemy opracowanie i włączenie do oferty turystycznej regionu szlaku kulturowego, prowadzącego niemal przez wszystkie powiaty regionu, z uwzględnieniem Baranowa Sandomierskiego, Jasła, Iwonicza Zdroju i innych miejsc związanych z dziedzictwem religii protestanckich.

INFRASTRUKTURA - NOWA

3. *Wioska Ruska*

Proponuje się odbudowanie w całości, w najdrobniejszych (możliwie) szczegółach domów, zagród i wyposażenia jednej wioski ruskiej, opuszczonej i spalonej w 1949 roku.

Formuła odbudowy: rekonstrukcja dziedzictwa kulturowego i wpisanie weń funkcji wioski wypoczynkowej oraz ośrodka kulturowego.

Uzasadnienie:

Ożywienie miejsca, tak smutnie doświadczonego, może być szczególnym pomnikiem pamięci Wołosów i Rusów - pierwszych osadników ery nowożytnej, ludzi, którzy w skrajnie ekstremalnych warunkach, jakie dyktowała Puszcza Karpacka, śmiałkom wdzierającym się w jej tajemnice w XV i XVI wieku, rozpoczęli budować ten krajobraz

kulturowy, który dzisiaj jest tak cennym walorem turystycznym. Lokalizację powinna wskazać odpowiednia ekspertyza, oceniająca szanse rekultywacji wsi, krajobrazu kulturowego i rentowność przedsięwzięcia.

Program *Wioski Ruskiej*:

- Konwencja wioski wypoczynkowej, enklawa wypoczynku w bliskości natury, miejsce pracy twórczej, baza wypadowa na szlaki kulturowe i przyrodnicze, ośrodek recepcyjny grup zorganizowanych.
- Substancja materialna: kilka (kilkanaście) domków hotelowych zbudowanych w stylistyce wiosek wołoskich i ruskich, z wyposażeniem optymalnie zbliżonym do tradycyjnego. Domki nie powinny posiadać światła elektrycznego, urządzeń informatycznych, etc. Ośrodek całoroczny, przystosowany do recepcji turystów indywidualnych i grup zorganizowanych.
- Chyża - ośrodek recepcyjny i miejsce spotkań towarzyskich, kameralnych wieczorów artystycznych i intelektualnych, kuchnia i stołówka z jadłem regionalnym; serwis: bezpieczeństwo, usługi przewodnickie, telefon, apteczka, telekomunikacja (tylko w Chyży).

INFRASTRUKTURA - NOWA

4. *Wioska Kolonistów Niemieckich*

Projekt opracowany i zrealizowany według koncepcji przedstawionej powyżej - odbudowy *Wioski Ruskiej*. Z tym, że w tym przypadku nie ma potrzeby budowy wioski od podstaw, ale wystarczy odpowiednio adaptować wioskę istniejącą, w której zachował się układ przestrzenny i architektura z czasów kolonistów niemieckich z końca XVIII wieku. Warto zauważyć, że ten projekt może mieć duże znaczenie dla pozyskiwania turystów z rynku niemieckiego, gdzie turystyka sentymentalna, wędrówki do miejsc niegdyś zamieszkiwanych przez Niemców, stanowi ważny motyw podjęcia podróży turystycznej.

Szlak Wszystkich Świętych

Proponuje się wytyczenie nowego szlaku kulturowego, prezentującego dziedzictwo kultury religii rzymskokatolickiej, wyodrębnionego tematycznie z innych szlaków, np. w części ze Szlaku Architektury Drewnianej.

Na trasie szlaku powinny znaleźć się zabytki kultury religii rzymskokatolickiej, zwłaszcza z okresu baroku: kościoły, zespoły klasztorne, rzeźba sakralna, sepulchralna, krzyże i kapliczki przydrożne.

Istotnym elementem programu szlaku powinny być koncerty muzyki barokowej oraz recytacje poezji z epoki, wyjątkowo słabo znanej, a tak ważnej dla dziejów kultury polskiej.

Festiwal Kultury Rosyjskiej

Jest to propozycja zorganizowania największego w Polsce interdyscyplinarnego festiwalu, prezentującego współczesną kulturę rosyjską w różnych dziedzinach twórczości.

Uzasadnienie

Artystyczna kultura rosyjska jest dla światowego dziedzictwa i kultury współczesnej zjawiskiem znaczącym, obok którego europejski kraj i region, z ambicjami europejskimi, nie może przejść obojętnie. Rosyjska literatura, teatr, balet, muzyka i poezja - także współczesna - to zjawiska niesłychanie ważne, w Polsce, prezentowane marginalnie. Region Podkarpacki, gdzie w sposób szczególny współistniały ze sobą kultury ruskie i polskie, ma historyczne prawo i moc organizacyjną do jej eksponowania.

Trudno przesądzać o lokalizacji imprezy, powinno być to jednak duże miasto, o odpowiednim potencjale organizacyjnym, finansowym i infrastrukturalnym. Zakładając największą z możliwych skalę imprezy, w jej organizacji powinno brać udział wielu partnerów miast i miasteczek podkarpackich.

Znaczenie

Tego typu imprezy, o skali międzynarodowej i unikalnej w Polsce mają istotne znaczenie dla stymulowania ruchu turystycznego w regionie. Festiwal, jeżeli zostanie zorganizowany w odpowiedniej formie artystycznej i właściwej skali może być magnesem turystycznym na rynku krajowym i międzynarodowym. Może stymulować rozwój usług i infrastruktury turystycznej i budować pozytywny wizerunek regionu.

Program - przykłady

Formuła festiwalu daje organizatorom nieograniczone możliwości tworzenia kulturowej atrakcji o wyjątkowej skali. Wiele zależy od pozyskania partnerów na najwyższych szczeblach rządowych w obu państwach oraz zbudowania struktury finansowej i organizacyjnej, zdolnej wykorzystać możliwości programowe festiwalu. Także możliwości komercyjne.

W programie festiwalu powinny się znaleźć prezentacje najlepszych artystów i zjawisk kulturowych, ze wszystkich dziedzin kultury rosyjskiej, na przykład:

- Rosyjski teatr - różne odmiany, od teatru repertuarowego do teatru off, od teatru klasycznego do pantomimy.
- Festiwal Pieśni Rosyjskich Bardów: Bułata Okudźawy, Władimira Wysockiego, Aleksandra Wertyńskiego, Aleksandra Galicza i innych.
- Festiwal rosyjskiej literatury.
- Rosyjska muzyka: w tej dziedzinie jest sporo projektów artystycznych już istniejących na terenie Podkarpacia: np. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Dawnej *Pieśń Naszych Korzeni* (Jarosław). Ten wyjątkowy festiwal, o zasłużonej renomie może włączyć się do programu Festiwalu Kultury Rosyjskiej odpowiednim doбором repertuaru muzycznego. To samo odnosi się do Festiwalu Muzycznego w Łańcucie, czy innych festiwali muzycznych w Mielcu, Leżajsku czy Przemyślu.

Festiwal Kultury Ukraińskiej

Prezentacja kultury ukraińskiej współczesnej w różnych dziedzinach twórczości - największy w Polsce interdyscyplinarny festiwal w tej dziedzinie. Festiwal organizowany w podobnej do Festiwalu Kultury Rosyjskiej konwencji. Można organizować Festiwal Kultury Ukraińskiej w cyklu dwuletnim, na przemian z Festiwalem Kultury Rosyjskiej.

Mury Kultury ...Klasztornej

Jest to propozycja organizowania cyklu imprez prezentujących kulturę monastyczną Europy i Azji.

W programie:

- spotkania z przedstawicielami różnych formacji monastycznych, uczonymi, artystami w habicie, filozofami, teologami, znawcami kultury monastycznej, pochodzącymi z różnych klasztorów w Europie i w Azji,
- ekspozycje dzieł klasztornej kultury artystycznej, np. cykle wystaw prezentujących najciekawsze zbiory bibliotek klasztornych, dzieła rzemiosła introligatorskiego, rzemiosło artystyczne liturgiczne, arcydzieła złotnictwa i zdobnictwa, etc. Przed organizatorem projektu stoi szczególnie trudne zadanie. Takie ekspozycje, bowiem niełatwo organizować z trzech powodów: klasztory rzadko godzą się na ujawnianie - w trosce o bezpieczeństwo - swoich zbiorów, jeszcze rzadziej zezwalają na ich prezentację poza murami klasztornymi, a jeżeli już, to wymagają spełnienia szczególnych warunków ekspozycji i bezpieczeństwa.

Festiwal Filmów Etnicznych

Festiwal filmów dokumentalnych i reportaży telewizyjnych oraz dokumentalnych filmów fabularyzowanych prezentujących kultury etniczne z wszystkich kontynentów.

Festiwal może być konkursem krótkich filmów dokumentalnych zapisujących szczególne dziedzictwo etniczne Euroregionu Karpaty.

Głównemu nurtowi festiwalu powinien towarzyszyć zasobny zestaw filmów, z różnych dziedzin kultury artystycznej, inspirowany tematyką i formułą festiwalu.

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja /działania.

a. *Ślady...* –

- Organizacja nowych szlaków kulturowych: *Szlak nieobecnych ...obecnych* - po dawnych siedliskach wołoskich i ruskich wsi, spalonych lub opuszczonych po 1949 roku. Szlak letni: pieszy i rowerowy (trasy wyczynowe, trasy rekreacyjne). Szlak zimowy: narciarstwo turystyczne, rakiety biegowe, kolarstwo zimowe - specjalne trasy o dużym stopniu trudności dla znawców i smakoszy trudnych dyscyplin sportowych w trudnych porach roku.
- *Szlak Kultury Reformacji* i *Szlak Wszystkich Świętych* - organizacja szlaku i ekspozycja kultury religii protestanckich i rzymskokatolickiej.
- Koordynacja szlaków z innymi szlakami kulturowymi, istniejącymi lub projektowanymi na Podkarpaciu.

b. *Festiwal Kultury Rosyjskiej* lub *Festiwal Kultury Ukraińskiej*

- Organizacja największego w Polsce (i w Europie) interdyscyplinarnego festiwalu, prezentującego współczesną kulturę rosyjską i ukraińską w różnych dziedzinach twórczości wymaga zbudowania sieci partnerów.
- Powołanie organizatora projektu.
- Zbudowanie lobbingu międzynarodowego na najwyższych szczeblach rządowych i gospodarczych Polski, Rosji i Ukrainy.
- Opracowanie wniosków do funduszy wspierających realizację projektów interkulturowych i międzynarodowych wymian kulturalnych.

c. *Mury Kultury ...Klasztornej*

Organizacja całorocznego cyklu imprez prezentujących kulturę monastyczną Europy i Azji. Formuła: cykl imprez powinien objąć cały region, stosownie do możliwości

infrastrukturalnych, organizacyjnych i finansowych poszczególnych miast i miasteczek.

d. *Festiwal Filmów Etnicznych*

Organizacja światowego festiwalu i konkursu filmów etnicznych w różnych dziedzinach twórczości filmowej i na różnym poziomie: amatorskim i zawodowym. Festiwal może być inspiracją do powołania różnych instytucji: np. filmoteki filmów etnicznych, akademii filmowej o profilu etnicznym, warsztatu filmu dokumentalnego, etc.

2. Nowa infrastruktura.

a. *Wioska Jednego Boga* i ...wszystkich ludzi... („karpackie Taizé”)

Ośrodek spotkań ekumenicznych, największy i najważniejszy w Polsce. Inwestycja prywatna lub zrealizowana w partnerstwie publiczno-prywatnym. Dwie formuły: adaptacja substancji istniejącej (wioski lub miasteczka) lub budowa nowego ośrodka.

b. *Wioska Ruska*

Odbudowanie wioski ruskiej, opuszczonej i spalonej w 1949 roku i zaadoptowanie do funkcji wioski wypoczynkowej - ośrodka kulturowego. Lokalizację powinna wskazać odpowiednia ekspertyza, oceniająca szanse rekultywacji wsi, krajobrazu kulturowego i rentowność przedsięwzięcia.

c. *Wioska Kolonistów Niemieckich*

Adaptacja wioski istniejącej, w której zachował się układ przestrzenny i architektura wioski kolonistów niemieckich z końca XVIII wieku, do funkcji wioski wypoczynkowej - ośrodka kulturowego.

4. TRAKTY STAROPOLSKIE w krainie drewnianych kamieni, magnat – szlachcic - chłop⁴

I. Inspiracje

- Dziedzictwo kulturowe I i II Rzeczypospolitej.

Kultura magnacka:

- Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich (Polska, Słowacja).
- Ordynacja Łańcucka Potockich - zachowany, w niemal niezmienionym kształcie, park kulturowy na terenie magnackiej dziedziny w powiecie łańcuckim.
- Muzeum-Zamek i Muzeum Gorzelnictwa w Łańcucie, zamki i pałace w Baranowie Sandomierskim, Krasiczynie, Sieniawie i Narolu.

Kultura szlachecka - ziemiańska:

- Szlak „Śladami Aleksandra Fredry”.
- Zamek „Kamieniec” – Odrzykoń (inspiracja „Zemsty”).
- Arboretum w Bolestraszcach.

Kultura włościańska - *Kraina z Drewna*:

- Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i w Kolbuszowej - prezentacja kultury grup etnicznych: Lasowiaków, Rzeszowiaków, Podolan, Pogórzan, Łemków, Bojków, Dolinian.
- Szlak Architektury Drewnianej - zabytki kultury świeckiej wszystkich stanów feudalnych.
- Skansen włościańskiej kultury ruskiej i wiejski dom żydowski (skanseny in situ) - Zyndranowa.
- Medynia Głogowska (gm. Czarna) - wieś garncarzy oraz galeria rzeźby ceramicznej Władysława Prucnal.
- Aukcja drewna karpackiego w miejscowości

II. Uzasadnienie

Dziedzictwo kultury staropolskiej zachowane na Podkarpaciu tworzy jeden z najatrakcyjniejszych i najlepiej zachowanych w Polsce obszarów, parków kulturowych o skali regionalnej i stanowi zarazem źródło inspiracji programowych dla produktów turystyki kulturowej oraz innych dziedzin turystyki z nią powiązanych. Szczególną częścią tej kultury jest dziedzictwo kultury chłopskiej polskiej, ruskiej i niemieckiej: architektura drewniana, obyczaje, rzemiosło, sztuka ludowa. Nieliczne, ale wyraziście zachowane ślady wiejskiego osadnictwa niemieckiego i austriackiego z końca XVIII wieku oraz bardzo liczne zasoby dziedzictwa kultury włościańskiej polskiej: Lasowiaków, Rzeszowiaków, Pogórzan, Dolinian i kultury ruskiej: grup etnicznych zwanych Łemkami i Bojkami.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Szlak Rodów Staropolskich

Interdyscyplinarny program inspirowany kulturą staropolską trzech stanów: magnackiego, szlacheckiego i chłopskiego.

Elementy programowe:

⁴ Proponujemy zachować to określenie stanu kmiecego, włościańskiego.

- *Szlak Rodów Staropolskich*

Proponuje się, aby kluczem organizacyjnym szlaku (podobnie jak Szlaku Gniazd Rodowych Lubomirskich) były gniazda rodowe rodzin magnackich, szlacheckich i ziemiańskich. Wątkiem tematycznym szlaku, oprócz zabytków architektury, powinny być osoby i ich dzieła. W ten sposób programując szlak uzyskuje się zespolenie tekstów kulturowych kultury staropolskiej różnych stanów, możliwość organizacji atrakcyjnych programów: np. pobytowych w zabytkowych pałacach i dworach posiadających funkcje recepcyjne (hotelowo-gastronomiczne)

- *Kongres Rodów Staropolskich* - magnackich, szlacheckich i ziemiańskich - od wieków związanych z Podkarpaciem. Coroczne spotkania rodzinne, towarzyskie z bogatym programem kulturalnym i artystycznym rozpisany na wiele miejscowości Podkarpacia, związanych ze staropolską kulturą magnacką, szlachecką i włościańską. Na przykład:

Festiwal Orzechowskich

Podmiotem - bohaterem festiwalu może być wybrany ród polski lub europejski, kilka rodzin równocześnie lub kilka wybitnych postaci. Corocznie inny ród jest bohaterem i inspiracją imprezy, np.: rody arystokratyczne (Tarnowscy, Potoccy, Mniszchowie, etc.), rody szlacheckie (np. Orzechowscy, Krasiccy, etc.), rody przemysłowe, rody chłopskie itd. W tym, przykładowym Festiwalu Orzechowskich - mogą brać udział osoby o nazwisko Orzechowski, jak i osoby o nazwiskach wariantowych: Orzeszki, Orzechy, Orzeszkowe, etc.

Formuła programowa: prezentacja kultury staropolskiej, spotkania grup ludzi o podobnych nazwiskach, osób zasłużonych dla kultury, nauki, sztuk pięknych, ekonomii, filantropii, artystycznego rzemiosła. Projekt ma charakter otwarty i zawiera możliwości rozwoju w różnych dziedzinach kultury i turystyki. Działania i możliwości wynikające z formuły projektu:

- koncerty, zabawy towarzyskie, wystawy dokumentacyjne, wydawnictwa, etc.,
- symposium na temat: „Orzechowscy w kulturze polskiej” - interdyscyplinarna sesja naukowa, opracowanie i opublikowanie monografii rodu Orzechowskich i ich roli w kulturze polskiej,
- powołanie Związku Rodzin Orzechowskich - organizacji zawiadującej funduszem stypendialnym, wspierającym zdolną młodzież, np. o nazwisku z rdzeniem *orzech*,
- Aleje Orzechowe - posadzenie kilku alei orzechów włoskich, alei orzechów laskowych i innych, które mogą rosnąć w naszym klimacie.
- Sport- turystyka - rekreacja: mecze piłkarskie lub w innych dyscyplinach typu: *Orzechowscy* contra *Orzeszki* z udziałem osób o tych nazwiskach, turniej tenisowy (szachowy lub bridżowy) *Orzechowskich*, festyn ludyczny - gry i zabawy ludowe z wykorzystaniem motywu orzecha (rzuty orzechem na odległość, bicie rekordu Guinnessa w zgniataniu orzecha kokosowego stylem dowolnym).

Organizacja - kilka podstawowych działań:

Powołanie Fundacji Rodów Staropolskich: organizatora projektu. Zadania organizatora: inwentaryzacja możliwości, zbadanie zainteresowania projektem, spis rodzin chętnych do udziału i ułożenie kalendarium wydarzeń, co najmniej ma

dwa lata naprzód, utworzenie ośrodka dokumentacji podkarpackich rodów staropolskich, zdefiniowanie źródeł finansowania oraz opracowanie projektów i aplikacje do publicznych i prywatnych źródeł finansowania tej dziedziny kultury.

INFRASTRUKTURA - NOWA

- *Muzeum Rodów Staropolskich*

W województwie podkarpackim zachowało się wiele siedzib magnackich i dworskich. Jedną z takich siedzib (własność skarbu państwa lub samorządu powiatowego) można przeznaczyć na zorganizowanie *Muzeum Rodów Staropolskich*, ośrodka kulturotwórczego, działającego w formule muzeum i centrum inicjatyw kulturalnych. W programie muzeum: prezentacja rozmaitych aspektów kultury staropolskiej, życia publicznego i prywatnego, codziennego - profanum i religijnego - sacrum. Działy tematyczne: staropolska kultura miłości, obyczaje domowe, towarzyskie, świąteczne, etc. Proponuje się, by organizacją Muzeum zajęła się powołana do życia Fundacja Rodów Staropolskich Podkarpacia. Muzeum może być realizatorem różnych projektów inspirowanych kulturą staropolską regionu Podkarpacia. Na przykład:

Ordynacja Potockich - Park Kultury Staropolskiej

Proponuje się zorganizowanie parku kulturowego, w granicach dawnej Ordynacji Potockich. Krajobraz kulturowy Ordynacji, ilość i jakość zachowanych zabytków, zakres programowy działających w nich instytucji, zasoby kadry organizatorów - to podstawowe elementy uzasadniające projekt. Zachowany zespół kulturowy Ordynacji ma cechy parku kulturowego, ilustrującego zasady i formy tworzenia magnackich posiadłości, łączenia funkcji wypoczynkowych z gospodarczymi, artystycznymi i towarzyskimi.

Stan Zabawy - zabawy dworskie i gminne

Interdyscyplinarny program ludyczny, inspirowany tradycyjnymi zabawami i obyczajowością karnawałową stanów staropolskich.

- *Podkarpackie Śluby... i Wesela...*

Inspiracja: Sanok: 2 V 1417 roku odbył się w kościele farnym ślub Władysława Jagiełły z Elżbietą Granowską, a ucztę weselną w zamku Kmitów na górze Sobień, k. wsi Załuż. Opis ślubu i wesela zamieścił Janko z Czarnkowa w Kronice.

Jest to propozycja prezentacji kultury weselnej różnych grup etnicznych i stanów feudalnych regionu Podkarpacia w formie widowisk, festynów i kiermaszów sztuki ludowej. W programie widowisk powinny się znaleźć ucztę weselną grup etnicznych: np. Wesele Łemkowskie, Wesele Lasowiackie, a także różnych stanów feudalnych: np. Wesele Królewskie (impieza widowiskowa na kanwie opisu sanockiego ślubu i wesela króla Władysława Jagiełły z 1417 roku zawartego w „Kronice” Janka z Czarnkowa), Wesela Magnackie i Szlacheckie. Widowiska powinny być oparte na elementach kultury regionalnej, takich, jak: kiermasze sztuki i rzemiosła ludowego, zabawy ludowe i bogata oferta kuchni i piwniczki regionalnej. W widowiska mogą być wplecione elementy mitologii ludowej, nawiązujące do tradycji guseł, czarownic, wróżbiarstwa i zielarstwa ludowego. Inscenizacje weselne powinny być tak skonstruowane, żeby czynnie uczestniczyli w nich widzowie, jako goście uczt weselnych, aktorzy odgrywanych obrzędów, itp. Formuła programowa „wesela”

wpisuje się doskonale w programy pobytowe grup zorganizowanych, np. firmowych wyjazdów integracyjnych.

- *Zabawy Dworskie i ...Gminne*

Widowiska, zabawy, akcje uliczne prezentujące obyczaje i zabawy różnych stanów z różnych epok, np. zabawy królewskie, zabawy magnackie, szlacheckie, mieszczańskie i plebejskie. Zdarzenia artystyczne i rozrywkowe inspirowane anegdotycznymi, romansowymi, awanturycznymi faktami z historii staropolskiej regionu. Inspiracją dla twórców widowisk mogą być stare fotografie (np. ze zbiorów Jadernego w Mielcu), ikonograficzne zapisy malarskie (wiele przykładów w muzeach Sanoka, Krosna, Przemyśla, Rzeszowa oraz w kolekcjach pałacowych i dworskich), które można używać jako kanwę „żywych obrazów”, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii widowiskowych.

Formy sportowe i rekreacyjne: ważną częścią programu powinny być programy rekreacyjne, inspirowane zabawami i sportami z epoki staropolskiej, z wykorzystaniem stylizowanych sprzętów (zrekonstruowanych) lub oryginalnych.

Uczty Dworskie - stylizowane na renesansowe, czy barokowe biesiady, uczyt dworskie, koncerty i widowiska prezentujące kulturę dworską, oryginalne obyczaje (np. popisy błaznów dworskich) epoki renesansu i baroku z całej Europy.

Festiwal filmów historycznych, dobieranych według „klucza stanowego”: np. noc filmów arystokratycznych, szlacheckich, plebejskich. Coroczna, letnia impreza, prezentacja (kino plenerowe) filmów kostiumowych różnych kinematografii światowych (w tym filmy z Bollywood, coraz popularniejsze w Polsce).

Kraina z Drewna

Jest to propozycja interdyscyplinarnego programu ekspozycji drewnianej kultury świeckiej wszystkich stanów staropolskich i zbudowania atrakcyjnych programów kulturowych.

Elementy programowe:

- *Kraina z Drewna*

Szlak świeckiej kultury drewnianej. Pogram szlaku: zabytki budownictwa drewnianego (budynki mieszkalne i gospodarcze) dworskiego, mieszczańskiego (np. Pruchnik, Jaśliska) i włościańskiego, także sprzęty, narzędzia i mała architektura. Ponadto: rzeźby przydrożne, sprzęty gospodarskie, etc. z pracowni Rzeźbiarzy Bieszczadzkich - włączenie do szlaku pracowni rzeźbiarskich, które są odpowiednio przygotowane na przyjęcie gości.

Meble Kolbuszowskie - organizacja stałej ekspozycji mebli kolbuszowskich. Inne możliwości: organizacja manufaktury mebli kolbuszowskich, rekonstrukcja tradycyjnego warsztatu i wyrób najciekawszych modeli mebli kolbuszowskich, w niewielkich seriach.

- *Festiwal Drewna*

Regionalny projekt inspirowany zasobami i osiągnięciami artystów rzeźbiarzy Podkarpacia; plenery rzeźbiarskie, konkursy ogólnopolskie na rzeźbę w drewnie, letnia szkoła rzeźbienia w drewnie i snycerka meblarska. Kiermasze wyrobów drewnianych,

rękodzieła ludowego, rzeźby drewnianej, etc. Z tym projektem można związać wiele programów już istniejących - np. Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Ikon oraz projektowanych, zwłaszcza w dziedzinie turystyki aktywnej: spływy kajakowe z wykorzystaniem kajaków drewnianych i łodzi drewnianych, zbudowanych przez uczestników. (Można wykorzystać wzory starych łodzi kupieckich, budowanych w Jarosławiu w wieku XVI i XVII. Dokumenty z tych lat stwierdzają, że w Jarosławiu istniało specjalne Towarzystwo trudniące się handlem wodnym, budujące szkuty i galary).

- *„Kto da więcej”⁵*

Duża impreza inspirowana i oparta na odbywającej się submisji drewna, na której kupcy z całej Europy kupują karpackie drewno (np. czereśnia ptasia), nadające się m.in. na instrumenty muzyczne. Pomysł zakłada coroczną organizację prawdziwej aukcji, utrzymanej w jej specyficznym charakterze i wykreowanie jej na znaną międzynarodową imprezę (podobnie jak np. aukcja koni w Janowie Podlaskim). Sama aukcja musi zostać „obudowana” imprezami (pokazy drwali, wypalanie drewna, konkursy na rozpoznawanie wieku drzewa, występy zespołów folklorystycznych, widowisko światło-dźwięk, wystawy fotograficzne, konkursy plastyczne, fotograficzne, rzeźbiarskie). Już obecnie impreza ma jedynie wymiar handlowy, gościom prezentowany są atrakcje turystyczne, bowiem Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych traktuje ją jako dobry sposób na promocję regionu. W imprezie uczestniczyła Elżbieta Dzikowska, która przygotowała wystawę fotografii „Świat w drewnie”.

- *Dni Mistrzów Rzemiosła*

Proponuje się wpisywanie do kalendarza imprez kulturalnych regionu specjalnych świąt, dni, poświęconych tradycji i kulturze wybranego rzemiosła. Zważywszy bogate zasoby kultury rzemieślniczej regionu: tradycyjnej i współczesnej, „dni” i „świąt” może wystarczyć na sezon letni z okładem. Propozycje: Dzień Tkacza, Dzień Szewca, Dzień Snycerza, Dzień Garncarza, Dzień Łemkowskiego Kamieniarza, Dzień Maziarzy, Dzień Sitników (powroźników). W programie „dni” szereg imprez łączących elementy tradycji cechowych, tradycji ludowych z programem artystycznym i rekreacyjnym.

- *Mistrzostwa Polski Upartych Stolarzy im. Wojciecha Ochały*

Jest to propozycja festynu, inspirowanego kulturą regionalną, w formule programowej zawierającej szereg widowiskowych konkurencji właściwych rzemiosłu stolarskiemu, ciesielstwu, snycerce i rzeźbie drewnianej. Inspiracją projektu jest postać p. Wojciecha Ochały (ur. 1905 - zm. w Jasle w 1974), ostatniego jasielskiego kowala, który za czasów PRL nękany podatkami i „domiarami”, wytrwale prowadził swoją kuźnię i służył mieszkańcom Jasła i okolic. Kowalstwo, fach patrona festynu, nie jest rzemiosłem tak powszechnym, jak stolarstwo, stąd propozycja tej dyscypliny.

INFRASTRUKTURA - NOWA

- *Wioska Garncarzy - kraina z gliny*

Projekt zakłada stworzenie Wioski Garncarzy - wioski agroturystycznej o profilu programowym wioski garncarzy, gdzie można obserwować warsztat ceramiczny i czynnie uczestniczyć w wyrabianiu ceramiki.

Garncarskie Koło - system zabaw rekreacyjnych zbudowanych na trasach okalających *Wioskę Garncarzy*: trasy rowerowe, trasy konne, wytyczone na terenach okalających *Wioskę Garncarzy*.

⁵ Opracowano na podstawie spotkań warsztatowych, podczas których pomysł został zaprezentowany przez uczestników warsztatów

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja / działania.

a. *Szlak Rodów Staropolskich*

Opracowanie i wdrożenie nowego szlaku kulturowego. Wątkiem tematycznym szlaku, oprócz zabytków architektury, powinny być osoby i ich dzieła ora historie anegdotyczne z nimi związane.

b. *Kraina z Drewna*

Opracowanie i wdrożenie nowego szlaku kulturowego. Pogram szlaku: zabytki budownictwa drewnianego dworskiego, mieszczańskiego i włościńskiego.

c. Meble Kolbuszowskie

Organizacja stałej ekspozycji mebli kolbuszowskich i manufaktury mebli kolbuszowskich. Rekonstrukcja tradycyjnego warsztatu i wyrób najciekawszych modeli mebli kolbuszowskich, w niewielkich seriach.

d. *Kongres Rodów Staropolskich - Festiwal Orzechowskich*

- Organizacja projektu inspirowanego kulturą staropolską i zasobami kultury współczesnej.
- Powołanie Fundacji Rodów Staropolskich: organizatora projektu. Zadania organizatora: inwentaryzacja możliwości, zbadanie zainteresowania projektem, spis rodzin chętnych do udziału i ułożenie kalendarium wydarzeń, co najmniej ma dwa lata naprzód, utworzenie ośrodka dokumentacji podkarpackich rodów staropolskich, zdefiniowanie źródeł finansowania oraz opracowanie projektów i aplikacje do publicznych i prywatnych źródeł finansowania tej dziedziny kultury.
- *Ordynacja Potockich - Park Kultury Staropolskiej* - organizacja parku kulturowego, w granicach dawnej Ordynacji Potockich.

2. Nowa infrastruktura.

a. *Muzeum Rodów Staropolskich.*

Ośrodek kulturotwórczy, działający w formule muzeum i centrum inicjatyw kulturalnych.

b. Spływy kajakowe z wykorzystaniem kajaków drewnianych i łodzi drewnianych, zbudowanych przez uczestników. Organizacja warsztatu produkcji tradycyjnych łodzi kupieckich, budowanych w Jarosławiu w wieku XVI i XVII.

c. *Wioska Garncarzy* - organizacja wioski agroturystycznej o profilu artystyczno - rzemieślniczym garncarzy.

d. *Garncarskie Koło* - organizacja tras rekreacyjnych okalających Wioskę Garncarzy: trasy rowerowe, trasy konne, etc.

5. TRAKTY KULTURY MIASTA

I. Inspiracje

- Dziedzictwo kulturowe i kultura współczesna miast Podkarpacia.
- Rzemiosło artystyczne i użytkowe, eksponowane w plenerach miasta oraz w muzeach: szkło artystyczne (np. Krosno), ludwisarstwo (Przemyśl). Krajowa Fabryka Zegarów Wieżowych Michała Mięrowicza w Krośnie. Muzeum Podkarpackie w Krośnie - kolekcja lamp naftowych. Muzeum Lalek w Pilźnie.
- Podziemia (piwnice kupieckie) pod kamienicami rynkowymi w Jarosławiu i Rzeszowie, podziemia Twierdzy Przemyśl, podziemia kościelne.

II. Uzasadnienie

W tym programie eksponowana jest kultura mieszczańska miast i miasteczek regionu Podkarpacia, w większości lokowanych przez króla Kazimierza Wielkiego („miasta kazimierzowskie”) w XIV wieku, które zachowały historyczne układy staromiejskie, na przykład: Dukla, Jarosław (miasto o korzeniach staroruskich), Jaśliska (Jaśliska, co prawda utraciły prawa miejskie, ale nie zmienia to faktu, że zachowały szczególny, unikalny małomiasteczkowy genius loci), Krosno, Pruchnik, Przemyśl, Sanok. Eksponowane jest dziedzictwo kulturowe zespolone z formami kultury współczesnej: np. rzemiosło artystyczne, zasoby muzealne, układy przestrzenne i zabytki architektury, wydarzenia i postaci historyczne oraz obecną ofertę kulturalną.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Zjazd Sokolnictwa Polskiego

Od końca XIX wieku na Podkarpaciu były zawiązywane Towarzystwa Gimnastyczne „Sokół”, których zasługi dla odzyskania niepodległości Polski w 1918 roku, rozwoju obywatelskiej kultury i kultury fizycznej są niepomierne. W wielu miejscowościach Podkarpacia zachowały się budynki „Sokoła”, najczęściej pełniąc funkcje siedzib domów kultury oraz reaktywowanych Towarzystw Sokolskich.

Produkt to propozycja festiwalu kultury i ogólnopolskich spotkań współczesnych Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”. Dla organizacji tych spotkań, o masowym charakterze, organizowanych (o co warto zabiegać) pod auspicjami Prezydenta RP, można zbudować plenerowe miasteczko sokolskie, nawiązujące do tradycji takich kongresów we Lwowie i w innych miastach I i II Rzeczypospolitej.

...młoda Europa... festiwal współczesnej muzyki kameralnej

Jest to propozycja prezentacji muzyki współczesnej młodych kompozytorów i wykonawców z różnych narodów europejskich. Festiwal może być poświęcony corocznie muzyce jednego kraju, z udziałem kompozytorów i wykonawców ten kraj reprezentujących. Pozwala to budować program dający publiczności ogląd osiągnięć kameralistyki danego kraju i jakości instrumentalistów. Poszerza też grono międzynarodowych partnerów i zakres kulturalnej współpracy regionu. Festiwal może mieć skoncentrowany charakter i trwać np. jeden tydzień w jakimś mieście (np. w Iwoniczu Zdroju), a może trwać dwa, trzy miesiące i być „rozbity” na kilkanaście koncertów w różnych miejscowościach. Z tym festiwalem wiąże

się bezpośrednio projekt Lato Pianistów, koncepcja wypełnienia kulturowej przestrzeni miast podkarpackich i miasteczek karpackich muzyką pianistyczną, graną przez młodych wirtuozów (studentów europejskich akademii muzycznych) podczas solistycznych koncertów w zabytkowych plenerach miejskich.

Rynek Kultury Mieszczańskiej homo ridens...

Interdyscyplinarne programy, wpisane w letni kalendarz turystyczny, o dużej zawartości imprez rozrywkowych, ludycznych, z wykorzystaniem tradycji karnawałów średniowiecznych, obyczajowości mieszczańskiej, wkomponowane w koloryt miast staropolskich.

Elementy programu:

- Odtwarzanie kolorytu staropolskich miast, w konwencji „żywego skansenu, z zestawem różnych atrakcji, np. rekonstrukcja warsztatów tradycyjnych rzemiosł, „kramy kupieckie” w stylistyce staropolskiej, postaci historyczne wplecione w dukt życia współczesnego miasta.
- *Karnawał miejski*: atrakcyjny zestaw imprez ludycznych, o silnym nacechowaniu rozrywkowym; koncerty piosenki ludycznej, festyny nawiązujące do gier i zabaw mieszczańskich z różnych epok historycznych, zabawy taneczne na rynku lub w innych, dogodnych plenerach miejskich; wykorzystanie inspiracji lokalnych, anegdot z życia mieszkańców, jako kanwy scenariuszy imprez i działań artystycznych.
- *W staropolskiej kuchni* - w programie karnawału powinny się znaleźć imprezy kulinarne, plenerowe, wpisane w przestrzeń miasta: np. „uczty” mieszczańskie i „hulanki” plebejskie, kiermasze kuchni tradycyjnych, degustacje „piwniczki regionalnej” (wina, gorzałki regionalne, piwa lokalne), etc. Do tego projektu można dołączać festyny kulinarne kuchni różnych narodów, których przedstawiciele wędrowali karpackimi szlakami kupieckimi.
- *Festiwal Wesółków* - festiwal satyryków i humorystów, kabaretów i teatrów rozrywkowych. Formuła festiwalu jest na tyle pojemna, że można ją rozpiąć na cały sezon letni i obdzielić kilka miast i miasteczek. Kluczem do sukcesu frekwencyjnego tego typu imprez jest udział wybitnych artystów i niekonwencjonalne formy programowe, które warto zastosować.
- *Zabawy miejskie i...plebejskie...* - w tym programie inspiracją powinny być zabawy sportowe i rekreacyjne, niegdyś uprawiane w staropolskich miastach, niekonwencjonalnie i atrakcyjnie zaadoptowane do potrzeb oferty turystycznej i wkomponowane w programy kulturalne miast i miasteczek regionu.
- *Szlak Rynków Podkarpackich*
Zasoby kulturowe i stan zachowania układów urbanistycznych miast i miasteczek Podkarpacia oraz stan zachowania rynków staromiejskich i usług, wokół nich zainstalowanych pozwalają wydzielić ten kulturowy szlak przechodzący przez najlepiej zachowane i wyeksponowane rynki, od wielkich, jak rynek przemyski, jarosławski, sanocki, krośnieński, po ryneczki w Jaśliskach, Dukli i Pruchniku. Schemat programowy szlaku:
 - szlak powinien być zintegrowany z kalendarzem najciekawszych imprez obecnie realizowanych w plenerach staromiejskich,
 - w programie szlaku powinny się znaleźć nowe imprezy, specjalnie przygotowane dla tej formuły, zwłaszcza widowiska eksponujące historię i *genius loci*, kulturę współczesną i produkty regionalne,

- o na potrzeby szlaku powinien powstać nowy, specjalny kalendarz imprez skoordynowanych w czasie i co do formuły (najlepiej w formule ludycznej, nawiązującej do tradycji danego miasta, czy miasteczka itd.), by stworzyć trakt „stacji rynkowych”. Na tym trakcie można organizować przynajmniej trzydniowe produkty, oparte na wędrowaniu od miasta do miasteczka, szlakami dawnych karawan kupieckich, z użyciem pojazdów stylizowanych na historyczne, z odpowiednim serwisem przydrożnym: zajazdami, karczmami,
- o szlak powinien wydobywać walory ukryte rynków staromiejskich, np. podziemia przyrynkowe, jeżeli jest taka możliwość i strychy mieszczkańskich kamienic, jeżeli są zachowane, ciekawe ciesielsko więźby dachowe, czy inne szczególne elementy architektury warte wyeksponowania,
- o szlak powinien być starannie obudowany zestawem odpowiednich inscenizacji historycznych, a jego obsługa: przewodnicy, sprzedawcy, pracownicy muzeów, galerii, pracownicy centrów informacji turystycznej, restauratorzy, kelnerki, etc. powinny występować w strojach historycznych lub regionalnych.

Jarmark Sztuki Zegarowej

Na rynku polskich jarmarków, stylizowanych na „średniowieczne”, na czele z Jarmarkiem Świętojańskim w Gdańsku, trudno budować program konkurencyjny. Dlatego proponujemy formułę niszową, zakorzenioną w tradycji rzemieślniczej miasta Krosna: coroczne targi antykwaryczne poświęcone wyłącznie zegarkom i zegarom: bardzo starym, starszym i współczesnym.

W programie targów powinny znaleźć się: spotkania kolekcjonerów zegarków i wystawy ich kolekcji, prezentacje najnowszych osiągnięć zegarmistrzowskich, imprezy promocyjne znanych firm, inne działania inspirowane tematyką zegarmistrzowską: wystawy tematyczne, wystawy wieżowych zegarów i mechanizmów zegarowych z fabryki Mięśowicza i innych słynnych fabryk europejskich, imprezy rozrywkowe, konferencje naukowe, etc.

Targi Zabawek Naturalnych

Targi zabawek ludowych, tradycyjnych, współczesnych, artystycznych, etc. zrobionych z materiałów naturalnych. Konwencja targów pozwala na kontaminację imprez różnego rodzaju: od wystaw i kiermaszy handlowych, po spotkania teatrów lalkowych (amatorskich i zawodowych), a clou programu może być: Międzynarodowy Festiwal Lalkowych Teatryków Ulicznych.

Karpackie Miasta Kupieckie

Dominantą tego produktu są imprezy o charakterze kupieckim i festynowym, organizowane przez cały sezon, w rytmie jednodniowych lub weekendowych imprez rozrywkowych i targów w różnych miastach i miasteczkach - weekendowe produkty turystyczne zbudowane na zasobach dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej, karpackich miast i miasteczek, o tradycjach kupieckich, położonych przy dawnych traktach handlowych I Rzeczypospolitej.

W programie: krótkie wizyty w miastach położonych na szlakach dawnych traktów kupieckich i kulturowych (city breaks - popularna forma turystyki kulturowej), podróże

atrakcyjnymi krajobrazowo okolicami, noclegi i biesiady kupieckie w atrakcyjnych zajazdach, atrakcje handlowe: promocyjne zakupy produktów regionalnych, biżuterii.

INFRASTRUKTURA - NOWA

Jaślicka miasteczko artystów....

Jaślicka są miasteczkiem (co prawda bez praw miejskich) o niezwykłym nastroju i charakterze. Miejsce, które zachowało szczególnie staropolski i starowęgierski genius loci, nostalgiczną atmosferę i dziedzictwo przeszłości, miasta niegdyś kwitnącego przy węgierskim szlaku winnym, wyłaniające się z fragmentów murów miejskich, XV-wiecznych fundamentów ratusza, starożytnej fary i oryginalnego rysunku drewnianych domów przy rynku, o budowie przysłupowej.

Program działania:

- organizacja funkcji miasteczka w formule miasteczka artystycznego, miejsca pracy twórczej i wypoczynku w unikalnym otoczeniu,
- ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Jaślick: konserwacja i rewitalizacja najcenniejszych, zabytkowych fragmentów miasteczka i rozwinięcie funkcji usługowych,
- opracowanie i wdrożenie strategicznego programu rozwoju Jaślick, jako stolicy artystów.

INFRASTRUKTURA - NOWA

Muzeum Wampirów i Czarownic... im. Juliana Tuwima

Jest to propozycja stworzenia muzeum, którego program obejmować będzie: dzieje wampirów na ziemiach polskich, wierzenia ludowe, zabobony, czary, dzieje nietolerancji i procesów czarownic, etc. Muzeum będzie się wyróżniało atrakcyjnym multimedialnym modelem ekspozycji oraz koncentracją rozproszonych w Polsce zbiorów dotyczących rozległej tematyki wampirycznej, czartowskiej i historii czarownic w kulturze staropolskiej.

Patronem Muzeum proponuje się uczynić Juliana Tuwima, autora wypisów czartowskich, jednego z najwybitniejszych znawców tematyki i zbieraczy literatury przedmiotu. Niestety, jego zbiory i biblioteka spłonęły w Powstaniu Warszawskim.

Muzeum powinno być aktywnym ośrodkiem inicjatyw kulturalnych, organizatorem różnych imprez naukowych i artystycznych, wynikających z tematyki muzeum. Mogą być to np. wystawy czasowe sprowadzane z zasobnych zbiorów muzeów europejskich, festiwale filmów „horoidalnych”, spotkania autorów książek fantasy i twórców literatury horroru, widowiska i koncerty muzyczne inspirowane tematyką czartów, guseł, strzyg i wampirów...

Uzasadnienie:

Brak takiego muzeum w Polsce jest istotną luką w kulturze, zważywszy skalę zjawiska, znaczenie kulturowe (ibidem: prace historyczne analizujące zjawisko prof. Janusza Tazbira), potrzeby badawcze, wątki czartowskie i wampiryczne obecne w kulturze współczesnej, a wreszcie atrakcyjność turystyczną. W Europie takie muzea, cieszące się dużym zainteresowaniem, znajdują się w kilku miastach m.in. w Wiedniu (Austria), w Frankreich oraz Laubach - słynne Muzeum Drakuli i Wampirów (Niemcy).

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja / działania.

a. *Zjazd Sokolnictwa Polskiego*

Organizacja festiwalu kultury sokolskiej o masowym charakterze, pod auspicjami Prezydenta RP.

b. *...młoda Europa... festiwal współczesnej muzyki kameralnej*

Projekt może być realizowany w oparciu o istniejące zasoby organizacyjne instytucji i organizacji kultury Podkarpacia.

c. *Rynek Kultury Mieszkańskiej homo ridens...*

Podstawowe działania:

- Koordynacja programu pomiędzy kilkoma miastami i miasteczkami.
- Odtwarzanie kolorytu staropolskich miast, w konwencji „żywego skansenu.
- Rekonstrukcja i ekspozycja warsztatów tradycyjnych rzemiosł.
- Organizacja Karnawału miejskiego: zestawu imprez ludycznych, o silnym nacechowaniu rozrywkowym.

d. *Jarmark Sztuki Zegarowej, Targi Zabawek Naturalnych i Karpackie Miasta Kupieckie*

Organizacja jarmarków z programem łączącym różne segmenty kultury miasta: targi i kiermasze, wystawy muzealne i wystawy wpisane w przestrzeń miasta, rozrywka, rekreacja sportowa. Dominantą tych programów są imprezy o charakterze kupieckim i festynowym, organizowane przez cały sezon, w rytmie jednodniowych lub weekendowych imprez rozrywkowych i targów w różnych miastach i miasteczkach. Na ich kanwie można budować produkty turystyczne, łącząc programy dla różnych segmentów rynku.

2. Nowa infrastruktura.

a. Zjazd Sokolstwa Polskiego

Dla realizacji tego programu należy zbudować plenerowe miasteczko sokolskie, pole namiotowe z odpowiednią infrastrukturą. Ten obiekt powinien służyć innym produktom turystycznym, jako ogólnodostępna baza noclegowa.

b. Jaśliska - miasteczko artystów...

Opracowanie i wdrożenie strategicznego programu ochrony dziedzictwa kulturowego Jaślisk i rozwoju funkcji miasteczka pracy twórczej i wypoczynku.

c. Muzeum Wampirów i Czarownic... im. Juliana Tuwima

Organizacja nowej instytucji - w formule muzeum o poszerzonych funkcjach, np. centrum inicjatyw kulturalnych.

6. TRAKTY TECHNIKI I ... NAUKI

I. Inspiracje

- I. Łukasiewicz, A. Ostaszewski, J. Szczepanik - geniusze i wizjonerzy.
- Szlak Naftowy im. Łukasiewicza (prowadzący z Jasła do Lwowa).
- Skansen - Muzeum Przemysłu Naftowego im. Ignacego Łukasiewicza - pierwsza na świecie kopalnia ropy naftowej założona przez Łukasiewicza i współników.
- *Twierdza Przemysł* - kompleks militarny zespolony z organizmem miejskim i krajobrazem przyrodniczym. Wydarzenia historyczne: obrona i upadek Twierdzy Przemysł podczas I wojny światowej. Szlak Forteczny - rowerowy. Szlak „Śladami Dobrego Wojaka Szwejka”. W Armii Austriackiej i Rosyjskiej służyli żołnierze wielu narodów, którym m.in. przyszło się potykać pod Przemysłem w czasie oblężenia Twierdzy w 1915 roku.
- Bobek - Zdaniewski August (ur. w 1902 r. we Fryszaku, zm. 1988 w Krakowie) - konstruktor samolotów. W latach 30. XX wieku, zaprojektował 31 jeden płatowców, z czego 17 samodzielnie. Spośród wielu opatentowanych przez niego rozwiązań najbardziej znanymi były: opuszczane w locie usterzenie ogonowe (opr. z inż. Jerzym Teisseyre), oryginalny sposób chowania podwozia do kadłuba i tzw. ujemny skos płata, w stosunku do kierunku lotu.
- Pierwsza na świecie poczta lotnicza - oddział lotnictwa *Twierdzy Kraków* (7,10 i 15 Fliegerkompanie), który uczestniczył w I wojnie światowej wykonywał loty bojowe, zwiadowcze, ale dostarczał także drogą powietrzną przesyłki kurierski (i rozkazy) do oblężonego przez Armię Rosyjską Przemysła.
- Kolejka wąskotorowa Przeworsk - Dynów, z najdłuższym w Europie tunelem (602 m) i infrastrukturą szlaku kolejowego.
- Stare szlaki kolejowe: Zagórz - stacja na skrzyżowaniu I Węgiersko-Galicyskiej Kolei Żelaznej (połączenie z Budapesztem) wybudowanej w 1872 roku i Galicyjskiej Kolei Transwersalnej (połączenie z Lwowem) z roku 1884. Tunel w Łupkowie.
- Centralny Okręg Przemysłowy - Stalowa Wola: zespolone funkcje mieszkalne, handlowe, rekreacyjne i przemysłowe w stylistyce polskiej architektury lat 30. XX wieku, z cechami stylu art déco. W Stalowej Woli powstał projekt organizacji eko-muzeum „art deco”. Proponuje się - jeżeli to możliwe - modernizację projektu i poszerzenie go do formuły parku kulturowego.

II. Uzasadnienie

Znakami firmowymi kultury przemysłowej regionu są karpackie zagłębienie naftowe, z istniejącym Szlakiem Naftowym im. Łukasiewicza i Muzeum Kopalni Nafty w Bóbrce oraz COP - Centralny Okręg Przemysłowy z ośrodkami w Dębicy, Tarnobrzegu, Stalowej Woli i Mielcu. O ile ten pierwszy jest eksponowany w ofercie turystycznej, o tyle drugi jest, w przeważającej mierze, obszarem do zagospodarowania, z wykorzystaniem najnowszych technologii i metod rekultywacji obszarów poprzemysłowych i włączania ich do oferty turystycznej.

Do tego traktu włączono także zabytki inżynierii militarnej: fortyfikacje XIX-wiecznej Twierdzy Przemysł i obiekty obronne z II wojny światowej, z tzw. „linii Mołotowa”. Bardzo cenne kulturowo i użyteczne w rozwijaniu turystyki są zabytkowe linie kolejowe: wąskotorowe i normalnotorowe, które wraz z infrastrukturą szlaków, stacjami, tunelami powinny być z należytą pieczołowitością zachowane i wykorzystane w gospodarce turystycznej.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Światło z Ziemi 31 lipca

Propozycja narodziła się w nawiązaniu do historycznej, pierwszej operacji chirurgicznej dokonanej przy świetle lampy naftowej, która odbyła się 31 lipca 1853 roku. Wówczas w Szpitalu Głównym Lwowa chirurg dr Zaorski wykonał w porze nocnej pilną operację (ostre zapalenie wyrostka robaczkowego) u pacjenta Władysława Holeckiego przy świetle lampy Łukasiewicza. Operacja zakończyła się powodzeniem.

Elementy programowe:

- *31 lipca Dzień Światła Naftowego* – proponuje się, aby wszystkie imprezy rozrywkowe, artystyczne organizowane w regionie podkarpackim w tym dniu odbywały się przy świetle naftowych lamp, stylizowanych na lampy Łukasiewicza. Podobnie hotele, restauracje, kawiarnie - powinny być oświetlone światłem lamp naftowych. Jeżeli wydarzenie będzie konsekwentnie realizowane, z udziałem wszystkich partnerów projektu może powstać niesamowity efekt widowiskowy oraz promocyjny, mocny przekaz do świata z informacją: kto i kiedy był twórcą lampy naftowej, urządzenia, które „oświecało” Europę i Amerykę Północną przez z górą pół wieku.
- *Droga światła* – proponuje się zbudować widowisko świetlne w formie szlaku łączącego miejsce stworzenia lampy naftowej i przemysłu naftowego - Bóbrkę, z miejscem, gdzie światło lampy naftowej pomogło uratować ludzkie życie – Lwowem.

Program widowiska: na trasie od Bóbrki do Lwowa proponuje się rozstawić tysiące *Lamp Łukasiewicza*, płonących żywym ogniem. Rolę lamp mogą pełnić pojemniki z ropą naftową (lub innym stosownym paliwem) rozstawione w odpowiednich odległościach, każda w „zasięgu wzroku” następnej. Tak, by powstał łańcuch świetlny od Bóbrki do ...Lwowa. Lampy powinny zapłonąć kolejno, na zasadzie domina, „odpalając się” jedna od drugiej, poczynając od pierwszej *Lampy Łukasiewicza* w Bóbrce, a skończywszy na ostatniej, we Lwowie, stojącej przed budynkiem Szpitala Głównego, w którym dokonano historycznej operacji. Kiedy już płomień „dotrze” do Lwowa i zapłoną wszystkie *Lampy Łukasiewicza*, można rozpocząć widowisko multimedialne: *Światło z Ziemi*.

- *Światło z Ziemi* - widowisko multimedialne i koncert muzyki. Dzieło Łukasiewicza, i innych wielkich pionierów galicyjskiego zagłębia naftowego, zasługuje na uhonorowanie szczególnym wydarzeniem, o randze światowej. Proponuje się formę widowiska multimedialnego, z wykorzystaniem najnowszych technik cyfrowych i laserowych, połączonego z koncertem muzyki przestrzeni, muzyki trójwymiarowej, jaką grywa np. J.M. Jarre. Powinna to być kompozycja polskiego artysty światowej klasy (np. K. Penderecki, W. Kilar, J.P. Kaczmarek) i także świetne wykonanie. Widowisko powinno być widziane i słyszane na całym świecie (transmisja przez telewizję sieciową), powinno być mocnym znakiem promocyjnym i zakończyć, upokarzający dla pamięci Łukasiewicza, spór o to, kto był twórcą światowego przemysłu naftowego i wynalazcą lampy naftowej.

Akademia Geniuszy Pałac Ostaszewskich we Wzdowie

Projekt jest inspirowany dziełami i wizjonerskim rozmachem, odwagą i wyobraźnią trzech wybitnych wynalazców, związanych z Podkarpaciem: Łukasiewiczem, Ostaszewskim

i Szczepanikiem. Oprócz geniuszu łączy ich jedno - żaden z nich nie ma w kulturze światowej miejsca, odpowiadającego ich zasługom.

Do pocztu geniuszy można zaliczyć: Karola Olszewskiego, chemika, fizyka, odkrywcę ciekłego tlenu i azotu oraz Tadeusza Kantora (Wielopole Skrzyńskie) - geniusza teatru i ...sztuki teatru.

Proponowana lokalizacja to pałac i park (15 ha) Ostaszewskich we Wzdowie, który obecnie znajduje się w zarządzie Skarbu Państwa i Starostwa Powiatowego w Brzozowie. Pałac, mocno przebudowany i zdewastowany przez kolejnych użytkowników od 1945 roku, jest opuszczony i niszczyje. Jest to miejsce urodzenia i działalności Adama Ostoi Ostaszewskiego, genialnego człowieka o międzynarodowym rozgłosie. Ostaszewski należy do pocztu wielkich Polaków, a jego dziedzictwo do zasobów narodowych. Stąd pałac nie powinien być przeznaczony na inne niż kulturalne cele i powinien jak najszybciej zostać wpisany do rejestru narodowego dziedzictwa kultury, nie tylko, jako zabytkowy zespół dworsko-pałacowy, ale przede wszystkim jako miejsce działalności genialnego Polaka. W tym pałacu powinien powstać ośrodek kulturotwórczy o międzynarodowej skali działania.

Elementy programowe Akademii Geniuszy.

- *Światowy Ośrodek Badań nad Ludzkim Geniusem* - ośrodek inicjatyw naukowych, miejsce spotkań naukowców zajmujących się badaniem ludzkiego umysłu: od specjalistów medycznych i filozofów nauki, przez krytyków sztuki, do pedagogów.
- *Muzeum Geniuszy* - muzeum prezentujące dzieła Łukasiewicza, Ostaszewskiego i Szczepanika oraz innych wybitnych postaci polskich i europejskich. Muzeum zbudowane w formule programowej nawiązującej do geniuszu postaci w nim prezentowanych, z wykorzystaniem najnowszych interaktywnych technik ekspozycji muzealnych, multimedialnych, technologii informatycznych.
- *Spotkania Geniuszy* - kongresy geniuszy, wybitnych twórców i naukowców z różnych dziedzin nauki i twórczości. Powołanie *Światowego Kongresu Geniuszy* z siedzibą we Wzdowie, organizacji zajmującej się promocją twórczości intelektualnej i wspieraniem zdolnych ludzi z krajów wymagających pomocy gospodarczej.
- *Nagroda Trzech Geniuszy* - nagroda dla młodych naukowców i wynalazców oraz twórców, którzy osiągnęli mistrzostwo przynajmniej w trzech różnych dyscyplinach nauki, sztuki i znają przynajmniej trzy obce języki, poza rodzinnym. (Ostaszewski znał 20 języków, w tym sanskryt i zajmował się, z wielkim powodzeniem kilkunastoma dyscyplinami nauk ścisłych, humanistycznych, przyrodniczych i społecznych).
- *Wzdowska Wieża Babel* - międzynarodowe spotkania poliglotów, którzy opanowali przynajmniej 9 języków; wakacyjne kursy języków starożytnych; kursy języków Biblii, Koranu, Gilgameszu i innych ważnych ksiąg ludzkości.

Twierdza Narodów Oblężenie Sztuki i Zabawy

Jest to propozycja interdyscyplinarnego festiwalu sztuki, z udziałem artystów i zespołów, środowisk twórczych i instytucji reprezentujących narody dawnej C. K. Monarchii oraz narody służące w cesarskiej Armii Rosyjskiej, których żołnierze potykali się w walkach wokół Twierdzy Przemyśl w 1915 roku.

Elementy programowe:

- Koncerty muzyki z epoki Twierdzy, widowiska z wykorzystaniem najnowszych technik multimedialnych, wystawy sztuki współczesnej, sztuki w przestrzeni miasta: działania artystyczne wybitnych przedstawicieli artystów, imiennie

zaproszonych do realizacji projektów inspirowanego tematyką festiwalu: np. Wodiczko, Kozyra, Libera, Abakanowicz i wielu innych, wystawy muzealne, inspirowane wojennymi wątkami w kulturze świata, organizowane w formie wspólnych projektów miast - fortalicii europejskich, programy kabaretowe, nawiązujące do stylistyki fin de siècle, etc.

- *Festiwal Orkiestr Dętych Europejskich Miast Fortecznych, Festiwal Poetów im. George Trakla* (zm. w Krakowie w 1914 r.), koncerty muzyki w rockowej zespołów z krajów dawnej C. K. Monarchii i zespołów rosyjskich z Moskwy i Petersburga, gdzie dzieją się fantastyczne rzeczy w tej dziedzinie kultury, festiwal teatrów off, wystawy sztuki w przestrzeni publicznej.
- *Spotkania Narodów Twierdzy* - europejski kongres miłośników fortalicii: program naukowy, kongres potomków żołnierzy C. K. Armii Austriackiej i Cesarskiej Armii Rosyjskiej - budowanie mostów pomiędzy kulturami europejskimi: program kulturalny, rozrywkowy i naukowy.
- *Twierdza Piwoszków i Kuchni Wojskowych i...* - „festiwal piwa fortecznego” i europejskich kuchni wojskowych: współczesnych i stylizowanych na kuchnie wojskowe z epoki Twierdzy.

Programy sportowe - adresowane do segmentów rynku turystyki aktywnej:

Poligon Twierdzy Przemysł

Program oparty na elementach „militarnych”, z wiernym odtworzeniem systemu szkolenia rekruckiego w armii C. K. Monarchii (do programu można też wprowadzić elementy szkolenia z cesarskiej Armii Rosyjskiej), połączenie „żołnierskiego wycisku” z zabawami żołnierskimi, rozrywkami stylizowanymi, zorganizowanymi w konwencji epoki Twierdzy. Wykorzystanie najnowszych technologii, sprzętu wojskowego i terenów rekreacyjnych wokół miasta.

W programie „szkolenie rekrutów” należy wykorzystać elementy typu survival, sporty ekstremalne, trening specjalistyczny komandosów, trening strzelecki, sporty lotnicze, gry terenowe oparte na wątkach wojskowych z wykorzystaniem technologii GPS, nowoczesnej techniki wojskowej, np. pojazdów terenowych i obiektów Twierdzy Przemysł.

Poczta Lotnicza Twierdzy

Jest to propozycja programowa inspirowana uruchomieniem pierwszej na świecie poczty lotniczej, podczas oblężenia Twierdzy Przemysł w roku 1915.

Elementy programowe:

- uruchomienie stałej komunikacji lotniczej pomiędzy dwoma dawnymi twierdzami: Krakowem i Przemysłem (odtworzenie lotniska w Hurku), z wykorzystaniem niewielkich samolotów współczesnych, których wnętrza mogą być stylizowane do formuły programu z epoki Twierdzy.
- Organizacja Muzeum Poczty Lotniczej. Program Muzeum: historia lotnictwa pocztowego w Polsce i na świecie, skansen pocztowych maszyn lotniczych, organizacja imprez lotniczych.
- Organizacja corocznego festiwalu samolotów kurierskich-retro, z pionierskiej epoki lotnictwa - 1915 - 1939.

- Organizacja lotów widokowych na maszynach retro lub samolotach współczesnych oraz lotów balonowych, z wykorzystaniem balonów stylizowanych na wojskowe balony obserwacyjne z epoki Twierdzy.

W tych programach - z wykorzystaniem tradycji lotniczych Podkarpacia i współczesnej bazy lotniczej (lotniska Aeroklubowe, samoloty, fachowa kadra) - można łączyć szereg elementów inspirowanych wydarzeniami historycznymi z kulturą współczesną lotnictwa. Na przykład:

Festiwal Dwupłatowców ...pięknych maszyn latających ...retro

Jest to propozycja corocznego festiwalu samolotów dwupłatowych, w obsadzie międzynarodowej. Częścią projektu może być wystawa modeli 31 samolotów projektowanych przez Zdaniewskiego, jeżeli są takie możliwości i zachowane plany.

Podstawą rozwoju produktów powinien być ośrodek recepcyjny - „koszary Twierdzy Przemyśl”, miejsce koncentracji turystów (pole namiotowe „polne koszary twierdzy” oraz ośrodek recepcyjny miłośników carawaningu) obudowane odpowiednim zestawem usług: hotel („kwatery”), gastronomia („kuchnia C.K. Twierdzy”), rozrywka („casino C. K. Twierdzy”) i serwis podstawowy: np. wypożyczalnia rowerów, urządzeń GPS, multimedialnych map.

Przykłady adaptacji fortów do funkcji poszerzających ofertę turystyczną miasta Przemyśla i regionu:

1. *Muzeum Twierdzy Przemyśl*: adaptacja fortu do funkcji plenerowego skansenu i muzeum wewnątrz fortecznych. W forcie można umieścić multimedialną makietę *Twierdzy Przemyśl*.
2. *Koszary Twierdzy Przemyśl*: adaptacja fortu do funkcji ośrodka recepcyjnego.
3. *Twierdza Sztuki*: adaptacja fortu do roli galerii sztuki współczesnej; zarówno wewnątrz koszarowe, jak i otoczenie fortu tworzą niesamowita scenerię, o dużej ekspresji i możliwościach ekspozycji w niej dzieł sztuki artystów XXI wieku.
4. *C.K. Kuchnia Forteczna* - ośrodek recepcyjny i główna „kuchnia polowa” Twierdzy: w ofercie kuchnie narodów związanych z Twierdzą oraz lokalny browar forteczny.

Wioska Narodów

We wstępnej fazie realizacji projektu proponuje się rozwiązanie tańsze i możliwe do realizacji w krótkim terminie – utworzenie *Wioski Narodów* - ośrodka recepcyjnego w konwencji „polowych koszar” w jednej z wiosek o potencjale agroturystycznym, położonej w otoczeniu *Twierdzy Przemyśl*. *Wioska Narodów*, oprócz podstawowych funkcji hotelowych i gastronomicznych, powinna posiadać niezbędny serwis turystyczny, wpisany w stylistykę produktu: stadninę koni, wypożyczalnię rowerów, wozy forteczne (stylizowane pojazdy konne do obwożenia turystów po szlakach Twierdzy).

Modlitwy Dukielskie festiwal piękna

Inspiracja: walki o Przełęcz Dukielską toczone podczas obu wojen światowych. Odbyla się tutaj również najkrwawsza górską bitwa II wojny światowej, w okolicy miejsca zwanego Doliną Śmierci, w której zabito ponad 100 000 ludzi.

Dukla jest pięknym miasteczkiem, mimo zniszczeń z II wojny światowej i bezstylowej architektury z lat 1960-1990 w atmosferze miasta jest zapisane stare piękno i szlachetny porządek świata, wyrażony norwidowskim stwierdzeniem: *piękno na to jest, by zachwycało...* Równocześnie nieopodal miasta znajdują się miejsca ponure i grozą napawające: cmentarze ludzi, którzy zabijali się w imię obłąkanej idei: panowania jednego narodu nad drugim. Tej tradycji chce się przeciwstawić program i forma tego festiwalu. Bohaterem festiwalu jest PIĘKNO, w przejawach duchowych i materialnych. W programie festiwalu powinny się, zatem znaleźć te formy sztuki i ci artyści, którzy piękno upowszechniają, zachowując norwidowskie przesłanie, o utylitarnym, etycznym, a nie li tylko estetycznym jego znaczeniu.

Jednym z najpiękniejszych przejawów piękna jest ludzka wiara w porządek wieczny, wiara w istnienie Boga i modlitwy doń wypowiedane, wyśpiewywane i w sztukach rozmaitych głosem, kolorem, dźwiękiem, obrazem i formą rzeźby wyrażane. I to powinien przedstawiać festiwal: piękno sztuki modlitwy wyrażanej w różnych dziedzinach twórczości...różnych narodów i różnych religii.

Elementami festiwalu mogą być: koncerty prezentujące „muzyczne modlitwy” różnych narodów, podczas którego zaśpiewają razem: kantor żydowski, śpiewak ludowy, schola maryjna, chór prawosławny, pastor ewangelicki...etc. W podobnej konwencji - artystycznej modlitwy wielokulturowej i wielonarodowej - powinny być organizowane inne elementy programowe festiwalu: wystawy, międzynarodowe plenery artystyczne, koncerty muzyki kontemplacyjnej, etc.

KARPACKA SÓL⁶

Projekt zakłada wykorzystanie potencjału niegdyś tkwiącego w Górach Słonnych. Potencjałem tym była sól wydobywana w 9 solnych żupach. Dotyczy on organizowania pokazów palenia soli metodą tradycyjną. Projekt ten powinien być realizowany w przysiółku Podczerniawa (w której wskazano na najlepiej zachowaną studnię solankową) w gminie Tyrawa Solna (gdzie sól eksploatowano po raz ostatni w latach 40-tych XX w.), ale również innych uzasadnionych miejscach.

Pokazy mogą być połączone z różnymi innymi elementami np.:

- Przewozy soli tradycyjnymi metodami, w drewnianych beczkach stabilizowanych na furmankach powrozami oraz sianem lub trawą.
- Spławianie soli Sanem (z występowaniem i eksploatacją źródeł słonych wielu badaczy łączy istnienie dużego skupiska wczesnośredniowiecznych grodów obronnych położonych wzdłuż Sanu w okolicach Sanoka.
- Prezentacja starych zawodów związanych z solą. Nad technologią warzenia soli czuwali „zwarycze”. Do wyżej notowanych należeli również zarządcy nadzorczy, pisarze, rurmistrze. Wysoko ceniono również studniarzy. Z produkcją soli łączył się też znaczny rozwój rzemiosł: bednarstwa, kołodziejstwa, kowalstwa. Warzoną sól miątką nabijali „kruszacy” lub „bijacze”

⁶ Projekt opisany na podstawie spotkań warsztatowych, podczas których został zaprezentowany przez uczestników. Wykorzystano informacje z publikacji „Góry Sanockie” – Przewodnik i słownik historyczny, Sanok i okolice, Sanok 2005, autorzy Maciej Skowroński, Agata Skowrońska-Wydrzyńska

w „solówki” – beczki o ustalonej wielkości. Z Tyrawskich magazynów spławiano sól Sanem do Przemyśla a stamtąd do składów w Dybowie i Bydgoszczy, w których zaopatrywały się Kujawy i Wielkopolska. Przy wspomnianym transporcie rzeczonym znajdowali zatrudnienie okoliczni flisacy mający tu odległe tradycje. Handlem solą zajmowali się „prasołowie”, którzy pierwotnie byli nie tylko przekupniami, ale też „waryczami”.

- Kiszenie ogórków, kapusty, grzybów przy zastosowaniu solanki etc.

Jednocześnie można również organizować imprezy solne, podczas których można promować tradycję i kulturę, historię, obyczajowość, obrzędy, bogactwo kulturowe i przyrodnicze.

KOLEJE i kolejki

Cukrówka - kolejka wąskotorowa Przeworsk - Dynów

Uzasadnienie nazwy *Cukrówka*: kolejka została zbudowana do celów gospodarczych m.in. dowoziła buraki do cukrowni.

Propozycje nowych atrakcji dla turystycznego szlaku kolejki wąskotorowej:

- *Słodka jazda* - włączenie do podróży kolejką wąskotorową degustacji słodczy regionalnych, w dwójakiej formule: postoje w miejscu, gdzie przy szlaku kolejowym została zorganizowana cukiernia plenerowa oferująca wyłącznie słodczy regionalne. W innej wersji: do składu powinien być dołączony wagonik zaadoptowany do formy „kuchni i cukierni regionalnej” - gdzie można kosztować regionalne smakołyki. W celu realizacji projektu należy zbadać możliwości (rentowność) przywrócenia na szlak u ciuchci parowej (urządzenia do obsługi parowozów pozostały) oraz wagoników retro.
- *Strachy w ... Tunelu Beskidników*.
Miejsce: Szklary - tunel kolejki wąskotorowej. Proponuje się uatrakcyjnić przejazd przez tunel inscenizacją „napadu Beskidników w tunelu” (propozycja nazwy tunelu w Szklarach: Tunel Beskidników). Tunel, z racji swojej formy i nastroju stanowi idealne miejsce do napędzania turystom „strachu”, z wykorzystaniem legend o słynnych Beskidnikach. Inscenizacja powinna mieć bardzo werystyczny charakter, z elementami wzbudzającymi „grozę i strach”, ale też z elementami zabawy i wisielczego humoru, tak bliskiego Beskidnikom, żyjącym w cieniu ...szubienicy. W innej wersji, nie wymagającej udziału wielu aktorów, „napad” Beskidników można zorganizować w formie wirtualnej, przy pomocy urządzeń audiowizualnych zamontowanych w *Tunelu Beskidników*. Cała sekwencja napadu (z efektownymi efektami dźwiękowymi i wizualnymi) byłaby odtwarzana w czasie przejazdu *Cukrówki* przez *Tunel Beskidników*. W tym projekcie można wykorzystać legendę o innym, rzekomym „tunelu Beskidników”, według tradycji lokalnej pełniącym też rolę schronienia mieszkańców przed najazdami grabieżczymi, umiejscowionym w Turzym Polu (pow. brzozowski), pod wzgórzem Patria (383 m n.p.m.).

Zagórza Karpackich Kolejarzy - stacje kultury kolejarskiej

W całej Europie wzrasta znaczenie kolei, jako środka komunikacji ogólnej, a także jako atrakcji turystycznej (np. Szwajcaria, Niemcy, Francja). W 2005 roku w 25 krajach Unii Europejskiej z usług kolei skorzystało 3 miliardy 513 milionów pasażerów – o 120 mln więcej niż rok wcześniej, a rynek przewozów pasażerskich wzrósł o 3,5%. Najwięcej w Wielkiej Brytanii (50 mln nowych pasażerów + 19%) i na Litwie (900 tys. + 7%). Największy spadek

przewozów odnotowały koleje estońskie (-9,8%) i polskie (-5,6%)⁷. Tymczasem Zarząd PKP S.A. zamiast rozwijać i wspierać zabytkowe koleje w atrakcyjnych turystycznie regionach likwiduje pociągi i linie, albo kieruje tam tabor niskiej jakości. Takie działania są krótkowzroczne, zważywszy, że kolej jest najbardziej przyjaznym dla środowiska środkiem transportu i jej znaczenie w ruchu turystycznym (i nie tylko turystycznym) niepominiernie wzrasta. Takie rozwiązania, jak: „autobusy szynowe”, pociągi „retro”, pociągi „widokowe” z oszklonymi dachami (np. używane w Szwajcarii), są niesłychanie istotne w rozwijaniu komunikacji do regionu turystycznego i komunikacji wewnątrz regionu turystycznego. Ponadto służą ochronie środowiska, zmniejszając zagęszczenie ruchu samochodowego wewnątrz regionu turystycznego.

Projekt „Zagórza...” zakłada ekspozycję kultury współczesnej i tradycji kolejarskich Zagórza, Sanoka i innych ośrodków kolejarskich Podkarpacia oraz zachowanie wszystkich zabytkowych szlaków kolejowych Podkarpacia i wpisanie ich w ofertę turystyczną regionu.

Elementy programowe:

- Karpacki Dworzec Orkiestr Dętych - festiwal orkiestr kolejarskich Euroregionu Karpaty.
- Karpackie Pociągi Retro - uruchomienie pociągów „retro” na najciekawszych widokowo trasach Karpat Wschodnich. Koordynacja programu z partnerami z Ukrainy i Słowacji. Wytyczenie, zagospodarowanie i opracowanie *Szlaku Kolejarzy Karpackich*, po którym poruszają się pociągi „retro” lub szynowe autobusy widokowe.
- Powołanie Stowarzyszenia Szlaków Kolejowych Podkarpacia w celu ochrony dziedzictwa kulturowego i zagospodarowania turystycznego kolei podkarpackich: normalno- i wąskotorowych.
- Adaptacja wnętrz dworców kolejowych do funkcji kulturotwórczych: galerii sztuki, miejsc kameralnych koncertów, miejsc spotkań i debat intelektualnych.

CENTRUM ODLOTOWYCH POJAZDÓW – COP

Centralny Okręg Przemysłowy - tereny poprzemysłowe i możliwości ich adaptacji do funkcji ośrodków wypoczynku aktywnego.

Proponuje się utworzenie największego w Polsce parku sportów motorowych (z wykorzystaniem wszystkich możliwości współczesnej techniki w tej dziedzinie), urządzonego według najlepszych i najnowszych standardów. W parku powinno być odpowiednio wiele urządzonych „naturalnych” pułapek, przeszkód, mylnych szlaków, zapadni, wszystko to, czym dysponuje nowoczesna technika, by maksymalnie utrudnić trasy, zbudowane w formule poligonu wojskowego, ośrodka szkoleniowego komandosów, w konfiguracji „księżycowego” terenu. Za najdogodniejszy dla lokalizacji Centrum Odlotowych Pojazdów wydaje się być obszar nieczynnej kopalni siarki, oddalony od siedlisk ludzkich. Ośrodek powinien być czynny w dzień i w nocy. Teren musi być ogrodzony i monitorowany (kamery elektroniczne, noktowizory).

Uzupełnieniem Centrum Odlotowych Pojazdów, zgodnie ze znaczeniem słowa „Odlotowy”, może być zróżnicowana oferta lotnicza: począwszy od lotów widokowych, po kursy pilotażu, czy skoki spadochronowe. Bazę materialną tej części programu może stanowić lotnisko mieleckie lub inne lotniska aeroklubowe w południowej części województwa podkarpackiego.

⁷ Na podstawie Komunikatu Rzecznika Prasowego PKP S.A.

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja / działania.

- a. *Światło z Ziemi* 31 lipca
Organizacja widowiska świetlnego *Droga światła* na trasie z Bóbrki do Lwowa. Zbudowanie łańcucha punktów świetlnych (stylizowanych na *Lampy Łukasiewicza*) rozstawionych w odległości „wzroku” na trasie z Bóbrki do Lwowa.
- b. *Światło z Ziemi* - widowisko multimedialne i koncert muzyki wybitnego artysty. Organizacja tego widowiska, o skali międzynarodowej, jest możliwa po zaangażowaniu wielkich środków finansowych, profesjonalnych organizatorów i partnerów medialnych o skali globalnej. Podstawą uruchomienia tak dużego projektu powinno być nadanie mu rangi narodowej i wpisanie na listę działań promocyjnych, subsydiowanych z budżetu rządowego.
- c. *Akademia Geniuszy* - Pałac Ostaszewskich we Wzdowie.
Organizacja ośrodka kulturotwórczego o międzynarodowej skali działania. Funkcje: ośrodek spotkań i konferencji międzynarodowych oraz Muzeum Geniuszy.
- d. *Twierdza Narodów Oblężenie Sztuki i Zabawy*
Organizacja interdyscyplinarnego festiwalu sztuki, z udziałem artystów i zespołów, środowisk twórczych i instytucji reprezentujących narody dawnej C. K. Monarchii oraz narody służące w cesarskiej Armii Rosyjskiej.
- e. Organizacja programów sportowych - adresowanych do segmentów rynku turystyki aktywnej: *Poligon Twierdzy Przemysł*. Organizację corocznego festiwalu samolotów kurierskich-retro, z pionierskiej epoki lotnictwa - 1915 - 1939 i lotów widokowych na maszynach retro lub samolotach współczesnych oraz lotów balonowych, z wykorzystaniem balonów stylizowanych na wojskowe balony obserwacyjne z epoki Twierdzy, organizacja *Festiwalu Dwupłatowców*.
- f. *Poczta Lotnicza Twierdzy*
Organizacja stałej komunikacji lotniczej pomiędzy dwoma dawnymi twierdzami: Krakowem i Przemysłem, z wykorzystaniem niewielkich samolotów współczesnych, których wnętrza mogą być stylizowane do formuły programu z epoki Twierdzy (odtworzenie lotniska w Hurku).
Organizacja *Muzeum Poczty Lotniczej*. Program: historia lotnictwa pocztowego w Polsce i na świecie, skansen pocztowych maszyn lotniczych, organizacja imprez lotniczych, etc.
- g. *Modlitwy Dukielskie* - organizacja festiwalu piękna o skali międzynarodowej.
- h. *Cukrówka* - kolejka wąskotorowa Przeworsk - Dynów.
Organizacja nowych form rozrywkowych, wzbogacających program przejazdu kolejką wąskotorową z Przeworska do Dynowa. Inscenizacja „napadu Beskidników w Tunelu Beskidników” (nazwa tunelu w Szklarach) w wersji z wykorzystaniem aktorów lub organizacja „napadu Beskidników” w formie wirtualnej, przy pomocy urządzeń audiowizualnych zamontowanych w *Tunelu Beskidników*.
- i. *Zagórza Karpackich Kolejarzy* - stacje kultury kolejarskiej
Najważniejsze działania:
 - Budowanie lobby na rzecz ochrony i turystycznego zagospodarowania zabytkowych linii kolejowych Podkarpacia. Karpackie Pociągi Retro - budowanie lobby na rzecz rozwoju regionalnego transportu kolejowego (autobusów szynowych, turystycznych pociągów „retro”) - na najciekawszych widokowo trasach Karpat Wschodnich. Koordynacja programu z partnerami z Ukrainy i Słowacji.

- Organizacja festiwalu orkiestr kolejarskich Euroregionu Karpaty.
- Powołanie Stowarzyszenia Szlaków Kolejowych Podkarpacia w celu ochrony dziedzictwa kulturowego i zagospodarowania turystycznego kolei podkarpackich: normalno- i wąskotorowych.

2. Nowa infrastruktura.

- *Światło z Ziemi* 31 lipca
Zbudowanie łańcucha punktów świetlnych (stylizowanych na *Lampy Łukasiewicza*) rozstawionych w odległości „wzroku” - od Bóbrki do Lwowa. Punkty świetlne powinny być mobilne, mogły służyć w innych projektach „świetlnych”: np. *Ogniach Attyli*, czy w *Nocy Kupały*.
- *Akademia Geniuszy* - Pałac Ostaszewskich we Wzdowie.
Organizacja ośrodka kulturotwórczego o międzynarodowej skali działania. Przeznaczenie Pałacu Ostaszewskich we Wzdowie na funkcje kulturotwórcze (Muzeum Geniuszy, ośrodek konferencyjny), opracowanie programu adaptacji Pałacu do funkcji projektowanych w tej Strategii, budowanie partnerstwa publiczno-prywatnego, opracowanie projektu i aplikacja do odpowiednich źródeł finansowania.
- *Twierdza Narodów Oblężenie Sztuki i Zabawy*
Podstawą realizacji produktu powinien być program zagospodarowania fortów *Twierdzy Przemyśl* według strategicznego planu tworzenia funkcji uzupełniających i poszerzających ofertę turystyczną. Musi to być proces starannie zaplanowany, zbudowany w formule partnerstwa publiczno-prywatnego, z wykorzystaniem wszystkich, pozabudżetowych dostępnych źródeł finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego i funkcjonalnego zagospodarowania. Kierunki adaptacji poszczególnych fortów zostały zaproponowane w opisie programu produktu.
Organizacja ośrodka recepcyjnego „*Koszary Twierdzy Przemyśl*”, w tym: pole namiotowe (polne koszary twierdzy), ośrodek recepcyjny carawaningu, hotel („kwatery C.K. Twierdzy”), gastronomia („kuchnia C.K. Twierdzy”), rozrywka („Casino C.K. Twierdzy”) i serwis podstawowy: np. wypożyczalnia rowerów, urządzeń GPS, multimedialnych map po Twierdzy Przemyśl.
Organizacja *Muzeum Poczty Lotniczej* - muzeum może być wkomponowane w istniejącą instytucję, może też być nowym podmiotem kulturalnym, łączącym funkcje muzealne z działalnością centrum inicjatyw kulturalnych.
- *Wioska Narodów*
Zbudowanie ośrodka recepcyjnego w konwencji „polowych koszar” w jednej z wiosek, położonej w otoczeniu *Twierdzy Przemyśl*. *Wioska Narodów*, oprócz podstawowych funkcji hotelowych i gastronomicznych, powinna posiadać niezbędny serwis turystyczny, wpisany w stylistykę produktu: stadninę koni, wypożyczalnię rowerów, wozy forteczne (stylizowane pojazdy konne do obwożenia turystów po szlakach Twierdzy).
- *Cukrówka* - kolejka wąskotorowa Przeworsk - Dynów.
 - Adaptacja tunelu w Szklarach (*Tunelu Beskidników*) do funkcji „tunelu strachu” z wykorzystaniem najnowszych urządzeń audiowizualnych pozwalających na realizację oryginalnego widowiska.
 - Opracowanie i wdrożenie programu ochrony szlaku kolejki wąskotorowej oraz przywrócenia do ruchu starej lokomotywy.
- *Zagórza Karpackich Kolejarzy - stacje kultury kolejarskiej*

- Wytyczenie, opracowanie programu turystycznego i zagospodarowanie *Szlaku Kolejarzy Karpackich*.
 - Adaptacja wnętrz dworców kolejowych do funkcji kulturotwórczych: galerii sztuki, miejsc kameralnych koncertów, miejsc spotkań i debat intelektualnych itp.
- **CENTRUM ODLOTOWYCH POJAZDÓW – COP**

Interdyscyplinarny program zagospodarowania obszarów przemysłowych do funkcji ośrodka sportów motorowych z wykorzystaniem najnowszych technologii i sprzętu najwyższej klasy.

Forma docelowa: największy i najnowocześniejszy w Polsce park sportów motorowych urządzony według najlepszych i najnowszych standardów w tej dziedzinie.

Uzupełnieniem Centrum Odlotowych Pojazdów, zgodnie ze znaczeniem słowa „odlotowy”, może być zróżnicowana oferta lotnicza: począwszy od lotów widokowych, kursy pilotażu i skoki spadochronowe. Bazę materialną tej części programu może stanowić lotnisko mieleckie lub inne lotniska aeroklubowe w południowej części województwa podkarpackiego.

7. TRAKT BŁĘKITNEGO SANU model szlaku według koncepcji Greenways⁸

I. Inspiracje

- Krajobraz przyrodniczy:
Rzeka San ma 443,4 km długości, w tym na długości 54 km wyznacza granicę z Ukrainą. Wypływa na wysokości 800 m n.p.m., na południe od wsi Sianki, na terenie Ukrainy, a uchodzi do Wisły na poziomie 140 m n.p.m. Łączy jednorodnie kulturowo i przyrodniczo tereny, od 1939 r. rozdzielone granicami państwowymi. W górnym biegu San przecina malowniczym przełomem Beskidy Wschodnie, między pasmem Otrytu, Tworylnem a Rajskim, wpływa na Pogórze Bukowskie, dalej wzdłuż Gór Słonnych, z przełomem w Trepczy, wpływa pomiędzy Pogórze Dynowskie i Przemyskie, a od Przemysła przecina Kotlinę Sandomierską. Od Sanoka rzeka jest spławna, a od ujścia Wisłoka, na odcinku 90 km żeglowna. Graniczne miejscowości Sanu, o pięknych nazwach o proveniencji przyrodniczej: Sianki - źródła rzeki i Dąbrówka Pniowska - ujście do Wisły, tworzą znamiennej sianno-leśną klamrę biegu rzeki, płynącej od prastarej Puszczy Karpackiej do równie starej Puszczy Sandomierskiej.
- Krajobraz kulturowy:
Wzdłuż biegu Sanu zachowały się ślady osadnictwa prehistorycznego, zabytki kultur od wieków związanych z regionem i graniczną rolą Sanu, pomiędzy kulturami zachodnio i wschodnio europejskimi. Tak, jak San podcina zbocza Beskidów, odsłaniając ławice piaskowców i łupków, tak wędrówka jego brzegami lub spływ nurtem od źródeł do ujścia odsłania teksty kulturowe poszczególnych grup etnicznych, żyjących nad jego brzegami: Bojków, Pogórczan, Dolinian, Rzeszowiaków, Lasowiaków-Borowiaków oraz warstwy staropolskich kultur feudalnych: magnackiej, szlacheckiej, czy mieszczańskiej. Można, zatem określić San kręgosłupem kulturowym regionu Podkarpacia. Najważniejsze miejscowości położone nad Sanem: Sianki (źródła), Bóbrka, Myczkowce, Lesko, Załuż (ruiny zamku Kmitów Sobień), Zasław, Zagórz (ujście Osławy), Sanok, Dębno (ujście Wisłoka), Mrzygłód, Nozdrzec, Dynów, Słonne, Dubiecko, Przemysł, Medyka, Radymno, Jarosław, Wiązownica, Manasterz, Sieniawa, Kuryłówka, Sarżyna, Krzeszów, Koki, Rudnik, Ulanów, Nisko, Stalowa Wola, Radomyśl i Dąbrówka Pniowska (ujście Sanu do Wisły).

II. Uzasadnienie

1. Obszar wzdłuż rzeki San stanowi szczególny trakt kulturowy (kultura miast i wsi położonych na jego brzegach) i zarazem szlak przyrodniczy, „spleciony” nurtem rzeki, niegdyś spławnej drogi handlowej, płynącej przez całe województwo podkarpackie: od granicy południowej do granicy północnej. San, należący przez stulecia do rzek spławnych, był w staropolskim wodnym traktem, którym zaczynała się wędrówka kupców, zmierzających z Podkarpacia przez Sandomierz, Toruń do Gdańska i dalej, do innych portów europejskich. Jest, zatem San symbolem europejskich związków regionu i powinien nadal taką rolę pełnić.
2. Rzeka San stanowi kulturowy kręgosłup regionu, w dużej mierze jego syntetyczny znak

⁸ Greenways – zielone szlaki. Turystyczne trasy i produkty turystyczne tworzone wzdłuż rzek, historycznych tras handlowych i naturalnych korytarzy przyrodniczych. Łączą regiony, atrakcje turystyczne lokalne i regionalne. Wspierają rozwój turystyki przyjaznej dla środowiska oraz promują zdrowy styl życia i niezmotywowane formy transportu: turystykę rowerową, pieszą, konną, wodną i in. Zielone szlaki tworzą szansę na poprawę jakości życia i środowiska, ożywienie gospodarki lokalnej, promocję lokalnych produktów oraz zachowanie unikalnych wartości przyrody, krajobrazu i kultury. (za: www.greenways.pl)

kulturowy, łączący walory przyrodnicze i kulturowe: od najbardziej naturalnych terenów Bieszczadzkiego Parku Narodowego, przez historyczne miasta Sanok, Przemyśl, czy Jarosław, po przemysłowe tereny północy regionu i ujście do Wisły.

3. San należy do rzek granicznych, które były „świadkiem” historii najtrudniejszej i tragicznej: ludzkich konfliktów i zbrodni, a równocześnie może „świadczyć” o heroicznej wielkości człowieka i umiejętności organizowania wysokiej kultury miast i wsi, krajobrazu kulturowego.

4. Trakt stanowi rozwinięcie programu istniejącego szlaku „Błękitny San”.

5. Opisany niżej model szlaku „Greenways” może być zastosowany na terenach położonych wzdłuż innych rzek regionu Podkarpacia o odpowiednich zasobach kulturowych i przyrodniczych. Taką rzeką jest Wisłoka (zachodnia część regionu Podkarpacia), która płynie wzdłuż dwóch dawnych szlaków kulturowych: Szlaku Grodów Słowiańskich i szlaku kupieckiego, zwanego „bursztynowym” lub „węgierskim”. Oba szlaki są wprowadzane do oferty przez organizatorów turystyki z powiatu dębickiego, którzy planują rekonstrukcję Grodu Słowian i organizację Szlaku Grodów Słowiańskich, wzdłuż Wisłoki, od źródeł w Magurskim Parku Narodowym, aż po Pilzno.

III. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Kupiecki San

Jest to propozycja interdyscyplinarnego programu rekonstrukcji dawnej kultury kupieckiej związanej z Sanem, jako wodnym traktem handlowym, łączącym Karpaty z Toruniem i Gdańskiem. W programie: tygodniowe (lub dłuższe) pakiety turystyczne, oparte na zasobach przyrodniczo-kulturowych, adresowane do segmentów turystyki aktywnej i kulturowej. W programie powinna znaleźć się wędrówka z nurtem Sanu, przeplatana atrakcjami wybranymi z oferty kulturalnej miast i miasteczek oraz wszelkimi rozrywkami wkomponowanymi w program szlaku.

Formy podróżowania po szlaku *Kupieckiego Sanu* turysta dobiera indywidualnie, spośród wielu możliwości: kajak, ponton (na odcinkach spławnych), pieszo i konno (na odcinkach ochrony przyrodniczej), rower i koń (na odcinkach wytyczonych szlaków rowerowych i konnych). Podobnie zimą, istniejące szlaki można wykorzystać do podróżowania pieszo, na nartach, rakietach śnieżnych lub skuterach motorowych, tam tylko, gdzie to jest dopuszczalne. Jak urokliwy jest San zimą, wiedzą wciąż bardzo nieliczni turyści, dlatego warto promować ten rodzaj i porę roku turystycznych ekspedycji.

Festiwal Rzecznych Miast...

Jest to propozycja zorganizowania festiwalu prezentującego kulturę miast, położonych nad rzekami górskimi z obszaru Polski oraz Europy. W programie powinny się znaleźć wszystkie możliwe do zaprezentowania formy kultury współczesnej, wybrane pod kątem ich wartości widowiskowej, rozrywkowej i atrakcyjności dla turystów. Projekt może być zorganizowany w jednym mieście nadszańskim, może być również dziełem kilku partnerów, dzielących między siebie poszczególne elementy.

Imprezy sportowe i rekreacyjne Traktu Błękitnego Sanu

Cykl imprez, adresowanych do segmentu turystyki aktywnej, o profilu wyczynowym, programy dla miłośników naturalnych sportów ekstremalnych, osadzonych w środowisku przyrodniczym Sanu i dopływów. Proponowane imprezy są zbudowane w formule programów otwartych, można je, zatem dowolnie kształtować i dostosowywać do potrzeb organizatorów produktów turystycznych, możliwości uczestników, zmniejszać lub zwiększać stopień trudności, zmieniać dyscypliny lub trasy.

- *Berdy dla twardzieli* – program wyczynowy.

Berdy: w gwarze ludności karpackiej określenie utworów fliszowych, ostrych ławic skalnych sterczących ponad lustrem wody. Gdy San ma niski poziom wody w okresach suszy, po *berdach* można przejść suchą stopą na drugą stronę rzeki. Zabawa sportowa na tym szlaku polega na przejściu (przejechaniu) non-stop trasy od źródeł do ujścia rzeki - ponad 443 km - w możliwie najkrótszym czasie. Impreza nie ma określonego terminu i miejsca. Każdy wybiera swoją porę roku i sposób wędrowania, ewentualnie sprzęt, którym się posługuje. Musi tylko w określonych punktach (zlokalizowanych w miejscowościach położonych wzdłuż Sanu) potwierdzać minięcie kolejnych kilometrów biegu rzeki - etapów szlaku *Berdy dla twardzieli*. Można ogłosić zawody, w różnych terminach, z rozbiem na cztery pory roku i w każdej kategorii wyłaniać zwycięzców. Można organizować wersje trasy od źródeł do ujścia lub na odwrót; można określić odcinki Sanu, które należy pokonać w określony sposób: pieszo, konno, rowerem lub szlakiem wodnym, w zależności od istniejącej infrastruktury.

Zasadą jest, iż impreza trwa cały rok. Corocznie, np. we wrześniu, następuje podsumowanie imprezy, organizatorzy badają karty przebiegu szlaku i wyłaniają zwycięzców w poszczególnych kategoriach: np. przejścia zimowe, letnie, przejścia w kategorii kobiet, mężczyzn, weteranów (osób powyżej 65 roku życia), etc.

- Święto Sanu

Corocznie (we wrześniu) można organizować trzydniowe *Święto Sanu*, cykl imprez rekreacyjno-sportowych i rozrywkowych, zorganizowanych w różnych miejscowościach położonych wzdłuż biegu Sanu. Podczas tego święta można zorganizować festyn mistrzów szlaku *Berdy dla Twardzieli*.

- *Górski Maraton Sanocki* - program wyczynowy, z możliwościami modernizacji do formy rekreacyjnej.

Maraton o najwyższej skali trudności, rozgrywany w trudnych warunkach terenowych i pogodowych. Trasa powinna wic się wzdłuż brzegów Sanu, raz po jednej raz po drugiej stronie, posiadać zmienną konfigurację, częste zmiany nawierzchni, podbiegi, gwałtowne spadki itp. Jednym słowem powinna być trudna technicznie i wymagająca - a na kilku odcinkach ekstremalnie trudna. Trasa - dł. 42 km - nie jest inwestycją zorganizowaną dla potrzeb tylko Maratonu Sanockiego, ale powinna być całoroczną atrakcją, używaną do organizacji różnych imprez i zawodów na mniejszą skalę i w mniejszym stopniu sportowych trudności. Może służyć jako trakt biegowy, rowerowy i pieszy, konny, a zimą, jako szlak narciarstwa biegowego, dla turystów o różnym stopniu zaawansowania sportowego. Maraton przeznaczony jest dla zawodowców i amatorów o najwyższych kwalifikacjach. W maratonie może brać udział określona liczba zawodników: ze względu na trasę, której szerokość nie pozwoli na bieganie w grupach. Można rozważyć formułę biegu, w którym zawodnicy są „wypuszczani” na trasę w określonych interwałach czasowych.

- *Triathlon Zimowy Beskidników* - program trudny, wyczynowy.

Specjalistyczna impreza dla wyjątkowo wytrzymałych turystów-sportowców. Połączenie trasy non stop w trzech dyscyplinach: jazda konna szlakami nadszańskimi, bieg narciarski o dużym stopniu trudności (np. w nocy) i zimowa jazda na górskim rowerze. (W wersji letniej bieg narciarski, można zastąpić biegiem lub spływem kajakowym po wyjątkowo trudnym odcinku Sanu).

- *Maratony Wodne*

Imprezy sportowo - rekreacyjne, realizowane według najlepszych standardów bezpieczeństwa i wygody uczestników. Specyfiką wodnych maratonów może być to, że odbywają się - w wersji wyczynowej - wyłącznie pod prąd nurtu rzeki. Natomiast w wersjach rekreacyjnych w przeciwnym kierunku. Niezmiernie ciekawym elementem, podnoszącym atrakcyjność spływów wodnych Sanem, może być rekonstrukcja historycznych łodzi pływających po rzece w czasach staropolskich, gdy rzeka była spławnym traktem handlowym oraz organizacja *Regat Łodzi Kupieckich*, zbudowanych wg wzorów skutniczych stoczni w Jarosławiu, czynnej w XVI i w XVII wieku.

- *Królewski Maraton Sobieski...*

Inspiracja: W 1927 roku sportowcy „Sokoła” z Radymna wzięli udział w biegu rozstawnym Warszawa – Poznań – Lwów, uzyskując bardzo dobry czas na odcinku Radymno – Mościska.

Proponuje się powrócić do koncepcji przedwojennych maratonów, organizowanych w formule biegów sztafetowych. Ten maraton powinien być zorganizowany na dystansie 443 km, na dwóch trasach: Wersja 1: maraton sztafetowy, zorganizowany na trasie pomiędzy miejscowościami nadszańskimi, z wykorzystaniem wszystkich możliwości, jakie daje konfiguracja terenu i środowisko przyrodnicze. Wersja 2: międzynarodowy supermaraton na trasie 443 km, pomiędzy Warszawą a ...Wysockiem nad Szklęm (powiat jarosławski). Trasa powinna nawiązywać do dawnego traktu królewskiego, którym król Jan III Sobieski podążał z Wilanowa do letniej siedziby w pałacu w Wysocku. Ażeby spowodować uczestnictwo w tych biegach turystów, nie tylko mieszkańców regionu, można przyjąć zasadę, że reprezentacja sztafetowa danej miejscowości lub środowiska powinna mieć w swoim składzie mieszkańców i turystów.

- *Mistrzostwa Polski Prezydentów i Burmistrzów Górskich Miast Nadrzecznych*

Ogólnopolska impreza sportowo-rozrywkowa, z udziałem prezydentów i burmistrzów miast polskich, połączona z prezentacją kultury, tradycji miejskich, kuchni regionalnych. W programie: konkurencje sportowe i zabawowe, rekreacyjne itp. - dostosowane do możliwości uczestników. Całość powinna mieć charakter weekendowej plenerowej imprezy, o masowym charakterze i ludycznym programie. Na przykład: zmagania w dyscyplinach sportowych typowo „karpackich” (jazda konna, spływ kajakowy, biegi górskie, etc.), popisy sprawnościowo - zręcznościowe w dyscyplinach wybranych przez uczestników, etc.

- *Karpatiada Zimowa* lub *Karpatiada Letnia*

Nazwa imprezy została oparta na współbrzmieniu rzeczowników: Karpaty i olimpiada. Jest to propozycja produktu turystycznego adresowanego do środowisk akademickich. Jak wiadomo, studenci, młodzież najstarszych klas szkół średnich stanowi ważny segment rynku turystycznego na Podkarpaciu. W programie: połączenie atrakcji

adresowanych do segmentu turystyki aktywnej z atrakcjami rozrywkowymi i bogatym zestawem imprez rekreacyjno-rozrywkowych. W głównym nurcie *Karpatiady*, wyczynowym, można organizować programy (o randze akademickich mistrzostw Polski) oparte na atrakcjach „tworzonych” przez trzy żywioły: wodę, ziemię i powietrze.

Woda: rzeki Podkarpacia i Jezioro Solińskie, liczne zalewy wodne i żwirowiska rozsiane po całym regionie to tereny, na których są dogodne warunki do organizacji różnych form turystyki wodnej: od form wyczynowych po rekreacyjne. Żywioł drugi - ziemia, lasy, góry i wielkie połacie nizinne w części północnej województwa tworzą naturalną scenografię do organizacji oryginalnej programowo oferty, z wykorzystaniem tzw. sportów naturalnych, dyscyplin nie wymagających skomplikowanych urządzeń technicznych, ani kosztownej infrastruktury serwisowej.

Żywioł trzeci: powietrze. Region Podkarpacki ma wiele możliwości organizacji sportów lotniczych, począwszy od szybownictwa, przez lotniarstwo, paralotniarstwo i skoki spadochronowe (np. do Jeziora Solińskiego), sieć lotnisk i aeroklubów, fachową kadre, sprzęt, piękne tradycje szybownicze i lotnicze regionu.

- *Festiwal sportów regionalnych*

W Europie i w Polsce trwa swoisty festiwal popularności gier i zabaw ludowych, odkurzanych z lamusa, wyrastających z tradycji i obyczajowości lokalnej, opracowanych w atrakcyjnej formie i włączanych do różnych imprez festynowych i rekreacyjnych.

W ofercie turystyki kulturowej powinny się znaleźć programy, adresowane do miłośników sportów naturalnych i stylowych, organizowanych w klasycznej konwencji i w naturalnym środowisku. Sporty regionalne: mogą to być gry i zabawy ruchowe uprawiane przez wieki przez różne grupy etniczne zamieszkujące tereny wzdłuż Sanu. W zasobach podkarpackich muzeów etnograficznych z pewnością znajduje się wiele inspiracji i opisów tych gier i zabaw, które, po odpowiedniej adaptacji, można wpisywać do programu Traktu Błękitnego Sanu.

INFRASTRUKTURA - NOWA

- *Park przygody... i wyczynów...*

Parki, o powierzchni przynajmniej kilku hektarów, zorganizowane w formule „szkoły przetrwania”, sportowego „poligonu” dla miłośników wysiłku fizycznego - umiejscowione w środowisku przyrodniczym. Można zorganizować dwa parki „sportów wyczynowych”: jeden w części południowej województwa, w terenie górskim - park naturalny, z niewielką ilością odpowiednich urządzeń, a drugi - w północnej części województwa: park urządony na obszarach poprzemysłowych. O dokładnym miejscu lokalizacji parków powinny przesądzić specjalistyczne ekspertyzy.

Dwie wersje programowe organizacji *parków przygody*:

- Park naturalny: park ulokowany w górzystym terenie leśnym, atrakcyjnym przyrodniczo i stawiającym odpowiednie trudności sportowe, położony w widłach górskich strumieni, o bardzo zróżnicowanej konfiguracji. Podstawowa zasada urządzania parku: jak najmniej wygody i urządzeń cywilizacyjnych, jak największe trudności wynikających ze środowiska przyrodniczego. Podstawowe oprzyrządowanie parku naturalnego: urządzenia gimnastyczne wymagające wysokiej sprawności, wzorowane na poligonach wojskowych lub tzw. szkołach przetrwania, wykonane

z drewna, kamieni, lin konopnych i ziemi. W parku można urządzić trasę wspinaczkową ulokowaną w naturalnym otoczeniu stromych zboczy opadających w doliny strumieni. Można zbudować wieżę widokową, konstrukcji drewnianej, wyrastającą ponad poziom drzew, z opcją wykorzystania wieży do organizacji *banjo*, skoków na linie. Należy też wydzielić obszar do uprawiania zabawy strategicznej paintball, etc.

- o Wersja parku urządzonego, nasyconego technicznymi możliwościami: park powinien być zlokalizowany w części północnej, z wykorzystaniem obszarów przemysłowych i rozmaitych urządzeń technicznych. Projekt parku sportów wyczynowych na obszarze przemysłowym wymaga adaptacji rozmaitych urządzeń przemysłowych, starannego scenariusza programowego oraz zapewnienia najwyższej klasy bezpieczeństwa uczestników.

- *Program rozwoju „białych” i „zielonych” szkół*

Jednym z czynników decydujących o wyborze miejsca organizowania „białej” i „zielonej” szkoły są ceny usług noclegowo-żywnościowych oraz atrakcyjność otoczenia. Region Podkarpacia ma dogodne warunki do rozwijania tego segmentu turystyki.

Do najważniejszych walorów regionu w tym aspekcie należy zaliczyć:

- o dziedzictwo historyczne i zasoby współczesnej kultury, zgrupowane na niewielkim obszarze, co daje szereg możliwości realizacji programów edukacyjnych,
- o rozwiniętą bazę noclegową, materialną bazę kulturalną i edukacyjną, bazę sportową i rekreacyjną,
- o różnorodne projekty kulturalne, realizowane przez instytucje publiczne, prywatne lub organizacje pozarządowe adresowane do dzieci i młodzieży.

Szczególnym walorem południowej części regionu jest korzystny klimat, sprzyjający wszelkim formom wypoczynku aktywnego, w sezonie letnim i zimowym, skondensowanie atrakcji na niewielkim i stosunkowo dobrze skomunikowanym obszarze, ich zróżnicowanie oraz rozbudowana baza sportowa i rekreacyjna.

niePiecuchy...

Inspiracja:

Dzieło i zasługi p. Jadwigi Piecuch (1892 – 1984), zasłużonej nauczycielki, założycielki skautingu i organizatorki wędrowek turystycznych dla młodzieży - prekursorki zajęć pozalekcyjnych.

Program: zimowe rajdy turystyczne, organizowane w okresie ferii zimowych, dla młodzieży polskiej, zrzeszonej w różnych organizacjach harcerskich, skautingowych.

Na szlakach Franciszka

Inspiracja:

Prek Ksawery Franciszek (1801- 1864), głuchoniemy od urodzenia, znał kilka języków, podróżował, pisał i malował. W pamiętnikach (15 t.) opisywał drobiazgowo swoje podróże. Pionier turystyki osób głuchoniemych. Koncepcja programowa: ogólnopolskie spotkania turystyczne dzieci i młodzieży (także dorosłych) dotkniętych

brakiem lub uszkodzeniem słuchu. Częścią programu mogą być wędrówki szlakami Preka, opisanymi w jego pamiętnikach.

IV. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja /działania.

a. Kupiecki San

Organizacja tygodniowych produktów turystycznych (pakietowanych) adresowanych do segmentów turystyki aktywnej i kulturowej, organizacja szlaku *Kupieckiego Sanu*, serwisu sprzętu i usług związanych z tym programem.

b. *Festiwal Miast Rzeki...*

Organizacja festiwalu kultury miast nadrzecznych z Europy Wschodniej i Środkowej. Projekt może być zorganizowany w jednym mieście nadszańskim, posiadającym odpowiednie możliwości lub może być dziełem kilku partnerów, dzielących między siebie poszczególne segmenty festiwalu.

Imprezy sportowe i rekreacyjne Traktu Błękitnego Sanu

c. *Berdy dla Twardzieli* – program wyczynowy.

- Organizacja szlaku Sanu, od źródeł do ujścia. Wytyczenie tras alternatywnych, omijających tereny ochrony przyrodniczej, przez które przepływa San.
- Organizacja sieci punktów kontrolnych, na których uczestnicy projektu potwierdzają przebycie kolejnych odcinków trasy.
- Organizacja etapów trasy, które należy pokonać w określony sposób: pieszo lub konno lub rowerem lub szlakiem wodnym, w zależności od przygotowanej infrastruktury i narzuconej przez organizatora programu formuły.
- Organizacja, np. we wrześniu, podsumowania imprezy, wyłonienie zwycięzców w poszczególnych kategoriach.
- Organizacja trzydniowego *Święta Sanu*, cyklu imprez rekreacyjno-sportowych i rozrywkowych, towarzyszących podsumowaniu programu i wręczeniu nagród „Berdów dla Twardzieli”.

d. *Górski Maraton Sanocki*

- Organizacja międzynarodowego maratonu górskiego o najwyższej skali trudności, w trudnych warunkach terenowych i pogodowych.
- Wytyczenie i organizacja trasy maratonu wraz z niezbędną infrastrukturą.

e. *Triathlon Zimowy (lub Letni) Beskidników* - program trudny.

- Organizacja specjalistycznej imprezy - w formule letniej i zimowej - dla wyjątkowo wytrzymałych turystów-sportowców.
- Opracowanie i wytyczenie tras wraz z niezbędną infrastrukturą i systemem bezpieczeństwa - np. monitoring trasy.

f. *Maratony Wodne*

Organizacja szlaku wodnego, z wykorzystaniem sprzętu współczesnego i zrekonstruowanych łódek, zbudowanych wg wzorów szkatliczych zaczerpniętych z dokumentacji stoczni w Jarosławiu, działającej w XVI i w XVII wieku.

g. *Królewski Maraton Sobieski...*

Opracowanie trasy supermaratonu biegowego na dystansie 443 km, równym długości Sanu. Trasy maratońskie w dwóch wersjach: z Warszawy do Wysocka (pow. jarosławski) i trasa supermaratonu wzdłuż rzeki San.

h. *Mistrzostwa Polski Prezydentów i Burmistrzów Górskich Miast Nadrzecznych, Karpatiada Zimowa lub Karpatiada Letnia, Festiwal sportów regionalnych*

Wszystkie imprezy mogą być realizowane z wykorzystaniem istniejącej infrastruktury turystycznej i serwisowej regionu. Podstawowe działania: to zbudowanie odpowiednich, atrakcyjnych dla uczestników i widowiskowych programów, zbudowanie struktury organizacyjnej, skoordynowanie działań wielu partnerów, identyfikacja źródeł finansowania pozabudżetowego, zbudowanie partnerstwa publiczno - prywatnego lub pozyskanie inwestorów komercyjnych.

i. *Program rozwoju „białych” i „zielonych” szkół*

Podstawowe działania: opracowanie atrakcyjnych programów pobytowych, kategoryzacja bazy noclegowej, synchronizacja oferty turystycznej, edukacyjnej i rozrywkowej.

2. Nowa infrastruktura.

a. *Kupiecki San*

Zbudowanie infrastruktury serwisowej, umożliwiającej zrealizowanie projektowanego programu szlaku, jego modernizację i rozwój, stosownie do zmiennych potrzeb rynku turystycznego.

Imprezy sportowe i rekreacyjne Traktu Błękitnego Sanu

b. *Berdy dla twardzieli* – program wyczynowy.

Zbudowanie infrastruktury serwisowej, umożliwiającej zrealizowanie projektowanego programu, jego modernizację i rozwój, stosownie do zmiennych potrzeb rynku turystycznego i możliwości organizatorów.

c. *Górski Maraton Sanocki*

Zbudowanie trasy maratonu górskiego, o dystansie 42 km i najwyższej skali trudności oraz odpowiedniej infrastruktury serwisowej i monitoringu, zapewniającego bezpieczeństwo uczestnikom.

d. *Maratony Wodne*

Organizacja manufaktury skutniczej i wdrożenie produkcji historycznych łodzi pływających po Sanie, budowanych w stoczni w Jarosławiu.

e. *Królewski Maraton Sobieski...*

Wytyczenie i organizacja trasy supermaratonu górskiego, na dystansie 443 km oraz odpowiedniej infrastruktury serwisowej i monitoringu, zapewniającego bezpieczeństwo uczestnikom.

f. *Park przygody... i sportów wyczynowych*

Budowa dwóch parków, o powierzchni przynajmniej kilku hektarów, zorganizowanych w formule „szkoły przetrwania”. Jeden park w południowej części województwa - park naturalny, a drugi - w północnej części województwa - park urządzony na obszarach

poprzemysłowych z wykorzystaniem wszystkich, wynikających z tej lokalizacji możliwości budowania przeszkód i tras sportów wyczynowych.

8. TRAKTY KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

I. Uzasadnienie

Ten program jest zestawem uniwersalnych projektów kulturalnych, uzupełniających wcześniej opisane produkty turystyczne. Jest zbudowany na zasobach kultury współczesnej regionu i adresowany do różnych segmentów rynku. Inspiracje, wykorzystane przy opracowaniu zamieszczonych niżej programów, są wyszczególnione w audycie turystycznym, w dziale „kultura współczesna”.

II. Produkty/projekty i sposób ich funkcjonowania

Korzenie

Jest to propozycja interdyscyplinarnego turystycznego programu pobytowego adresowanego do Starej i Nowej Polonii, wzbogaconego formami artystycznymi. Składa się na niego kilka elementów programowych:

- *Festiwal Twórczości Artystycznej Polonii*

Rozwinięcie programu Światowego Festiwalu Polonijnych Zespołów Folklorystycznych, organizowanego co dwa lata w Rzeszowie, do formuły interdyscyplinarnego festiwalu w różnych dziedzinach twórczości artystycznej Polaków, mieszkających poza granicami kraju.

Program festiwalu powinien być harmonijnie rozłożony w całym regionie - tak, by w każdym mieście i miasteczku, dysponującym odpowiednią infrastrukturą, odbywał się jakiś element programowy, w odpowiednich interwałach czasowych. Festiwal powinien być ważnym elementem produktu turystycznego (turystyka sentymalna) adresowanego do Polonii i elementem budowania pozycji regionu, jako artystycznej stolicy polskiej emigracji: w Rzeszowie i w innych miastach Podkarpacia.

INFRASTRUKTURA - NOWA

- *Wioska Polska*

Wioska lub sieć wiosek wypoczynkowych, o starannie przemyślanym programie rekonstrukcji życia włościańskiego w różnych epokach i grupach etnicznych, zamieszkujących region Podkarpacia. Oferta programowa wioski przystosowana do potrzeb turystów polonijnych.

***Foto ArtFest* ...Beksiński hommage**

Uzasadnienie

Beksiński był znakomitym fotografikiem. W jego archiwum, także w zbiorach Muzeum Historycznego w Sanoku, znajduje się wiele fotografii z lat 60. i 70. XX wieku. Później artysta na dobre zajął się malarstwem i grafiką komputerową.

Projekt powinien być zlokalizowany w Sanoku i jego okolicach i mieć formułę międzynarodowego festiwalu i konkursu fotografii reportażowej - dokumentalnej.

W I etapie konkurs ma charakter otwarty, na który każdy może nadesłać 10 fotografii dokumentujących wielokulturowe dziedzictwo i współczesność Europy Środkowej

i Wschodniej. Jury może wybrać (II etap) prace 10 najciekawszych fotografików, którzy otrzymają stypendia twórcze i przez określony czas będą fotografować - dokumentować wielonarodowe i wieloreligijne dziedzictwo i kulturę współczesną Podkarpacia. Spośród prac, które stworzy 10 fotografików można stworzyć wiele elementów artystycznych wzbogacających krajobraz kulturowy regionu: wystawy, prezentowane w plenerowej przestrzeni publicznej, albumy, wydawane corocznie, w kilku europejskich językach, stałe ekspozycje najlepszych fotografii, umieszczone w różnych miejscach regionu, na przykład: na tle miejsc i budynków, gdzie były zrobione.

...jak milczą skrzypczki

Festiwal - dedykowany pamięci Żydów Podkarpackich - skrzypków żydowskich i muzyki wiolinistycznej Europy Środkowo-Wschodniej. To projekt muzyczny zbudowany na kanwie mitu Galicji, żydowskiego folkloru środkowoeuropejskiego, mitu „arkadyjskiej” krainy kresowej I i II Rzeczypospolitej.

Uzasadnienie:

Skrzypek żydowski był szczególną postacią w krajobrazie kulturowym Galicji i kresów Wschodnich, był swoistym znakiem kulturowym. Obecnie jest na świecie i w Polsce wielu znakomitych skrzypków żydowskiego pochodzenia, którzy grają muzykę poważną i folklor żydowski. Spotkania tych mistrzów z różnych krajów świata mogą stanowić wyjątkową atrakcję kulturową regionu i znaczące wzbogacenie oferty turystycznej.

Akademia Humanistyczna

Jest to propozycja programu o wszechstronnych walorach humanistycznych i artystycznych, uzupełniającego ofertę turystyki edukacyjnej, kulturowej i aktywnej. Program: stacjonarne kursy i warsztaty obejmujące wiele dziedzin nauk humanistycznych i dyscyplin artystycznych, wykłady i zajęcia prowadzone przez najwybitniejszych twórców polskiej kultury i nauki, kursy mistrzowskie itp. A także warsztaty praktyczne: np. warsztat pisanie ikony, studia terenowe kulturoznawcze na Szlaku Ikon Karpackich itp.

Program i organizacja Akademii są oparte na potencjale środowisk akademickich i artystycznych regionu i zaproszonych artystów z Polski i Europy.

Akademia może funkcjonować jako uzupełnienie programów turystycznych, w formie kursów komponowanych z pakietami pobytowymi, jako część oferty, którejś z podkarpackich wyższych uczelni lub jako samodzielny projekt, zbudowany na zasadach komercyjnych.

Centralny Okręg Piosenki - COP

Jest to propozycja zintegrowanego programu rozwoju kultury festiwalowej i atrakcyjnych widowisk estradowych w miastach Centralnego Okręgu Przemysłowego - festiwalu piosenki literackiej, muzyki rozrywkowej, tanecznej i młodzieżowej.

Uzasadnienie:

W ofercie kulturalnej regionu zwraca uwagę brak festiwalu piosenki popularnej, muzyki disco lub muzyki rockowej. W tych dziedzinach kultury nie brak w historii regionu znaczących nazwisk artystów, zespołów (by wspomnieć tylko grupę Breakout i Tadeusza Nalepę oraz Jerzego Mamcarza, w dziedzinie piosenki literackiej), organizatorów i znaczących niegdyś imprez estradowych (np. Targi Estradowe w Rzeszowie). W programie rozwoju turystyki kulturowej - miejskiej, powinny się znaleźć propozycje poszerzające pasmo

rozrywkowe o imprezy popularne adresowane do masowych odbiorców - mieszkańców i różnych segmentów rynku turystycznego. Ważne jest jednak, by program tych festiwali był oryginalny i wyróżniał się spośród setek imprez tego rodzaju, organizowanych podczas wakacyjnej dominanty sezonu turystycznego. Obecnie w części środkowej i południowej Podkarpacia dominują festiwale muzyki poważnej (Leżajsk, Łańcut, Jarosław, Przemyśl) i religijnej, a więc w części północnej (Dębica, Mielec, Tarnobrzeg, Stalowa Wola) powinna dominować piosenka i muzyka popularna. W związku z powyższym proponujemy na północnym obszarze województwa zbudować centrum muzyki popularnej i kultury młodych generacji dla całego regionu Podkarpacia wg następującego modelu organizacyjnego:

- **off-sceny okolice piosenki** – Tarnobrzeg

Festiwal piosenek inscenizowanych (artystycznych), pod protektoratem Piwnicy pod Baranami i mistrza piosenki inscenizowanej Zbigniewa Raja. W Polsce jest wiele festiwali piosenki artystycznej, literackiej, aktorskiej i... Określenia można mnożyć, a granic dobrej piosenki nie ogarnie się. Ten festiwal powinna wyróżniać forma piosenek na nim prezentowanych, sceniczne milieu, intrygująca inscenizacja, kostium, etc.

- **lot-nisko muzyki disco...** – Mielec

Największy w Polsce festiwal muzyki tanecznej, muzyki disco, międzynarodowy festiwal dj-ów, muzyki klubowej. Nazwa imprezy *lot-nisko* odnosi się do mieleckiej specjalności przemysłowej: produkcji lotniczej. Stąd również założeniem jest, by festiwal miał „odlotowy” charakter, rozrywkowy, roztańczony i zabawową atmosferę. Impreza powinna gromadzić na koncertach plenerowych kilkanaście tysięcy ludzi i trwać trzy dni.

- **...wytop huty kultury...** - Stalowa Wola

Proponujemy organizację ogólnopolskiej imprezy ludzi młodych ludzi, żyjących w podobnych do Stalowej Woli, miastach przemysłowych, zbudowanych wokół dużych zakładów pracy, np. Nowa Huta, Tychy oraz inne miasta Górnego Śląska i podobne. Nurtem zasadniczym imprezy jest prezentacja kultury młodych generacji z miast przemysłowych w różnych dziedzinach twórczości. Zwieńczeniem festiwalu powinien być wielki koncert zespołów rockowych (w typie „woodstock”), pochodzących z miast fabrycznych oraz szereg imprez artystycznych kameralnych, wystaw malarstwa, festiwal młodej poezji, spotkania i debaty intelektualne, akcje artystyczne w plenerach miejskich, teatr off itd.

- **Festiwal artystów w drodze...** – Dębica

Jest to propozycja festiwalu twórczości artystów ulicznych, muzyków, klaunów, twórców najdziwniejszych dziedzin sztuki i „nauki”, oryginałów i „magów jarmarcznych”, wytwórców tajemniczych przedmiotów, „zielarzy” etc. W programie powinny się znaleźć: spotkania, koncerty, kiermasze, festyny - prezentujące dziwne i wesołe formy kultury. W programie powinna się także znaleźć „Kuchnia Odmieńców” - festiwal kulinarny niekonwencjonalnych potraw, z zasobów kuchni regionalnych - z udziałem „popularnych telewizyjnych kucharzy”: Kuronia, Bikonta, Makłowicza i innych. Festiwal może być rozłożony w czasie podczas letniego sezonu, może być zdarzeniem kilkudniowym.

BIESZCZADZKI WOREK

Interdyscyplinarny program produktowy, inspirowany kulturą Bieszczad. Nie jest jednak do nich przypisany i może być, po odpowiedniej modyfikacji, zorganizowany w innym obszarze kulturowym Podkarpacia - np. w Beskidzie Niskim.

Uzasadnienie nazwy: Bieszczadzki Worek to kolokwialne określenie najbliższych ostępów Bieszczadów w południowo-wschodnim narożniku Polski.

Kraina Poetów... festiwal poezji plenerowej...

Idea programu zasadza się na czytaniu wierszy przez poetów, aktorów, ludzi znanych i nieznaną w najdziwniejszych miejscach plenerowych. Może być to miejsce na szlaku wysokogórskim, na którym ktoś siedzi i recytuje Słowackiego, miejsce w dolinie, na rynkach podkarpackich miasteczek (np. w Jaśliskach), w wioskach wypoczynkowych itd. Chodzi o wywołanie wrażenia wszechobecności dobrej poezji w *bieszczadzkiej krainie*. Można też zorganizować specjalne miejsca, gdzie swoje wiersze mogą czytać lub śpiewać debiutujący poeci, wszyscy, którzy chcą się podzielić z publicznością swoim wierszem. Obowiązuje jedna zasada: wiersze nie mogą dotyczyć tzw. „polityki”.

Festiwal Kultury Karpat Wschodnich

Cykl imprez prezentujących kulturę etniczną i współczesną Karpat Wschodnich, krainy geograficznej o wyjątkowym *genius loci*, szczególnego parku kulturowego, w którym dzieła natury i ludzkiej kultury nader harmonijnie są zespolone.

Festiwal powinien toczyć się swoim nurtem przynajmniej przez trzy miesiące letniego sezonu i składać się z szeregu niewielkich imprez, rozgrywających się w miasteczkach i wsiach bieszczadzkich i Beskidu Niskiego. Osią konstrukcyjną programu festiwalu powinno być wielonarodowe i wieloreligijne dziedzictwo Karpat Wschodnich oraz kultura współczesna, prezentowana przez twórców z państw europejskich, na terenie, których rozciągają się Karpaty Wschodnie. Do programu Festiwalu powinny być dołączone wszystkie szlaki kulturowe oraz imprezy związane z tymi szlakami z obecnego kalendarium kulturalnego regionu, które podejmują i rozwijają jego wątki tematyczne.

Zaproponowany temat festiwalu - kultura Karpat Wschodnich - jest na tyle obszerny, że pozwala organizatorom na włączanie doń imprez z różnych dziedzin kultury artystycznej i imprez rekreacyjnych o rozrywkowym charakterze oraz budowanie oferty kulturalnej dla masowej publiczności, znacząco wpływającej na rozwój ruchu turystycznego.

Właściwa koordynacja programowa imprez już istniejących z projektowanymi w tej Strategii oraz z imprezami możliwymi do wymyślenia i zorganizowania, z wykorzystaniem setek inspiracji kulturowych (*ibidem*: audyt turystyczny - część kulturowa) pozwala swobodnie rozwijać ten projekt i dostosowywać do potrzeb rynku i możliwości organizatorów.

Chaty Jędrka Połoniny wędrownie plenery i szlaki artystyczne...

Jędrko Połonina (1949-1995) był postacią kultową, barwną i zawadiacką, a przy tym artystą o wrażliwości i delikatności ...motyla. A zatem projekt inspirowany jego życiem i dziełem oraz dedykowany jego pamięci powinien mieć cechy podobne: twórcze i zawadiackie. Najlepszym sposobem uhonorowania osoby i dzieła Połoniny będzie organizacja plenerów artystycznych nawiązujących do jego stylu życia i pracy twórczej. Produkt proponuje się zlokalizować we wsi Orelec (wieś, w której przez kilka lat mieszkał Jędrko), gdzie należy zbudować nowy lub adaptować istniejący budynek na obiekt muzealny poświęcony Jędrkowi Połoniemu, a zarazem ośrodek recepcyjny uczestników projektu i punkt startowy artystycznych plenerów wędrownych. W programie: organizacja wędrownych plenerów artystycznych, inspirowanych stylem życia Połoniny: uczestnicy pleneru wędrują pomiędzy siecią chat - pracowni (wiejskich ośrodków recepcyjnych, przystosowanych do

potrzeb artystycznych) w dowolnej formie: konno, pieszo, rowerem lub na nartach. Kilka dni zatrzymują się „dla popracowania, dla potworzenia” w ośrodku pracy twórczej, wpisanym do programu szlaku, po czym znowu ruszają w drogę.

Tropy... Beskidnicy Bieszczadnicy Zakapioiry

- wędrówki górskie w ekstremalnie trudnych warunkach...

Beskidnicy i barwna historia zbójowania bieszczadzkiego mają XIV-wieczny rodowód i swoich bohaterów w postaciach Beskidników, łotrzyków, wojaków, chłopów, zubożałych szlachciców, znajdujących azyl w Karpatach Wschodnich i warunki do uprawy zbójckiego rzemiosła. Współczesną legendę Beskidników, w jakiejś mierze, kontynuują bieszczadzcy osadnicy z wielkich miast, odzegnujący się od stechnicyzowanej i ahumanistycznej cywilizacji oraz bieszczadzcy Zakapioirowie, ludzie nie mający wiele wspólnego ze zbójckim rzemiosłem, przeciwnie, miłośnicy sztuki, poezji i filozofii, którzy wytworzyli swoisty, współczesny mit tej krainy.

Elementy programowe:

- Wędrówki szlakami Bieszczadników, z wykorzystaniem wszystkich istniejących miejsc, związanych z kulturą *od-ludków* bieszczadzkich - rajdy konne w trzech kategoriach: rajd rekreacyjny - typowym szlakiem bieszczadzkim, rajd wyczynowy, np. odbywający się w trudnych warunkach przełomu pór roku, rajd zimowy: tylko dla doświadczonych jeźdźców.
- Zimowe szlaki narciarskie, piesze oraz rowerowe.
- *Bieszczadzkie Czarty* - produkt turystyki aktywnej, w formule survival, w którym wszystkie punkty programu odbywają się nocą. W programie produktu wędrówki tematyczne typu: nocne tropy wilka, nocne łowy...na sowy, muzyka nocnego lasu, etc.

PODKARPACKIE ZDROJE

Zestaw interdyscyplinarnych programów kulturowych, wzbogacających ofertę programową podkarpackich uzdrowisk: Iwonicza Zdroju, Rymanowa Zdroju, Polańczyka Zdroju i Horyńca Zdroju. Ponadto program można adaptować do potrzeb oferty turystycznej rewitalizowanego uzdrowiska w Latoszynie (pow. dębicki).

Zestaw interdyscyplinarnych programów kulturowych, wzbogacających ofertę programową podkarpackich uzdrowisk jest modelem, schematem, który można dowolnie poszerzać, rozwijać i wzbogacać programowo. Istotne jest, żeby koordynować terminarz i zawartość programową produktów kulturowych poszczególnych uzdrowisk podkarpackich, by budować program wzajem się uzupełniający, a nie konkurencyjny.

Inspiracje:

- Rymanów Zdrój: życie i dzieła p. Anny Potockiej z Działyńskich (1846 -1926), publicystki, pamiętnikarki, działaczki społecznej, właścicielki Rymanowa i twórczyni Rymanowa Zdroju.
- Iwonicz Zdrój: od XV wieku znaczną część mieszkańców stanowili osadnicy niemieccy. W okresie reformacji Iwonicz był siedzibą i schronieniem prześladowanych Arian, dla których właściciele Iwonicza, Sienieńscy, wybudowali zbór. W 1799 roku Iwonicz kupili Załuscy, do których należał do 1945 r. Załuscy przyczynili się w znacznym stopniu do rozwoju Iwonicza i byli założycielami uzdrowiska - Iwonicza Zdroju. Załuska Amelia z Ogińskich (1805–1858), córka kompozytora Michała Ogińskiego.

Znała francuski, angielski, włoski, niemiecki, łacinę, rosyjski i litewski; grała na fortepianie, komponowała i malowała. Wraz z mężem Karolem Załuskim w latach 1837 – 1845, a po jego śmierci samotrzeć rozbudowała uzdrowisko. Zmarła we Włoszech, w Ischi i tamże pochowana.

letni i zimowy karnawał ...uzdrowiskowy

Cele: budowanie kolorytu i szczególnej obyczajowości uzdrowisk podkarpackich, np. inscenizowanie historycznych wizyt znamienitych ludzi kultury, organizowanie uroczystych jubileuszy, wzorowanych na poetyce wypracowanej przez Piwnicę pod Baranami i Piotra Skrzyneckiego, nawiązywanie do tradycji galicyjskich itd. W programie:

- *Bale w ...karnawale...*
Festiwale kultury tanecznej: tańce na deptaku, pokazy i kursy tańca klasycznego, pokazy i kursy tańców współczesnych organizowane w plenerach uzdrowiskowych.
- *Salony zdrojowe*: pokazy mody zdrojowej i kosmetyki naturalnej.
- *Parady i zwady*: inscenizacje wydarzeń towarzyskich, anegdotycznych, romansowych związanych z dziejami uzdrowisk podkarpackich i znanych oraz nieznanymi postaciami wpisanymi w dzieje tych miejscowości.
- *Zdrojowy Sezon Kabaretowy Piwnicy pod Baranami*
Prezentacja kultury kabaretowej - letni festiwal kabaretu polskiego, pod auspicjami artystów kabaretu Piwnica pod Baranami. Każdy koncert powinien mieć inną dominantę programową. Co roku inny, znany zespół kabaretowy lub osobistość artystyczna (np. S. Tym, J. Fedorowicz) może być patronem uzdrowiskowego kabaretowego sezonu artystycznego.
- *Zdroje sztuki i ...nauki*
Festiwal sztuki współczesnej w różnych dyscyplinach twórczości. Projekty inspirowane sztuką etniczną i jej egzemplifikacjami w kulturze współczesnej. Interdyscyplinarny festiwal sztuki i rozwinięcie iwonickich projektów artystycznych: Festiwalu Polonijnego Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych i Muzykowania Kapel Pogranicza.
- *Festiwal Uzdrowisk Karpackich Polska – Słowacja – Ukraina*
Prezentacja dziedzictwa i kultury współczesnej karpaccich uzdrowisk. Formuła festiwalu daje organizatorom szereg możliwości artystycznych budowania atrakcyjnych programów.
- *Uniwersytety Zdrojowe im. Anny Potockiej*
Programy edukacyjne, adresowane do kuracjuszy i turystów oraz do mieszkańców uzdrowisk podkarpackich. Zdrojowy uniwersytet III wieku, program humanistyczny adresowany do generacji osób starszych i seniorów. Rozwijanie usług edukacyjnych w zakresie kształcenia ustawicznego, edukacji uzupełniającej, kształcenia artystycznego - adresowanych do różnych generacji turystów i kuracjuszy.
- *Iluminacje zdrojowe...*
Spotkania i rozmowy z ludźmi oświeconymi - całoroczny cykl spotkań, wykładów i debat z wybitnymi ludźmi polskiej kultury i nauki.

Festiwal Pięknych i Mądrych... im. Amelii Załuskiej

Festiwal twórczości kobiet, wybitnych artystek, pracujących w co najmniej dwóch dziedzinach twórczości tak, jak patronka imprezy. Do udziału w inauguracji festiwalu można np. zaprosić Joannę Szczepkowską, wybitną pisarkę i aktorkę, więc jednego wieczoru może odbyć się spektakl Szczepkowskiej - aktorki, a nazajutrz spotkania autorskie Szczepkowskiej - pisarki.

Imprezy sportowe, rekreacyjne, turystyka aktywna

Szlaki Zdrojowe...sportowe...spacerowe...

Organizacja atrakcyjnych imprez sportowych i rekreacyjnych firmowanych przez znanych sportowców, pod hasłem: *Mistrzowie dbają o zdrowie...* W programie: mistrzowskie lekcje treningu sportowego, zabawy i zajęcia sportowe o zróżnicowanym stopniu trudności. Imprezy rekreacyjne, dostosowane do możliwości i potrzeb różnych grup wiekowych: np. mistrzostwa kuracjuszy w dyscyplinach halowych, w sportach indywidualnych, np. w tenisie, w biegach terenowych itd. Szlaki letnie: biegowe, spacerowe, konne, rowerowe, szlaki zimowe: narciarstwo turystyczne, kuligi zdrojowe, organizowane atrakcyjnymi krajobrazowo trasami.

III. Infrastruktura i działania niezbędne do uruchomienia produktu - traktu

1. Organizacja / działania.

a. *Korzenie*

Organizacja Festiwalu Twórczości Artystycznej Polonii, poszerzenie programu Światowego Festiwalu Polonijnych Zespołów Folklorystycznych.

b. *Foto ArtFest ...Beksiński hommage*

Organizacja wystaw fotograficznych w galeriach plenerowych oraz publikacja albumów fotograficznych.

c. *...jak milczą skrzypczki*

Organizacja międzynarodowego festiwalu muzyki skrzypcowej.

d. *Akademia Humanistyczna*

Organizacja akademii humanistycznej, w formule stacjonarnych kursów i warsztatów. Akademia może być wpisana w strukturę i program istniejącej instytucji artystycznej, czy edukacyjnej lub funkcjonować jako samodzielny podmiot.

e. *Centralny Okręg ...Piosenki - COP*

Organizacja zintegrowanego programu rozwoju kultury festiwalowej i atrakcyjnych widowisk w miastach Centralnego Okręgu Przemysłowego: *off-sceny okolice piosenki* - Tarnobrzeg, *lot-nisko muzyki disco...* - Mielec, *...wytop huty kultury...* - Stalowa Wola, *festiwal artystów w drodze* - Dębica.

f. BIESZCZADZKI WOREK

Kraina Poetów... festiwal poezji plenerowej...

Organizacja festiwalu czytania poezji w miejscach publicznych, wydzielenie i przygotowanie miejsc dogodnych do realizacji projektu. Koordynacja działań organizatorów projektu w różnych miejscach regionu: na szlakach turystycznych, w wioskach wypoczynkowych i w miastach.

Festiwal Kultury Karpat Wschodnich

Organizacja cyklu imprez (np. podczas sezonu letniego) prezentujących kulturę etniczną i współczesną narodów zamieszkujących Karpaty Wschodnich.

Koordinacja współpracy różnych organizatorów turystyki i kultury regionu, którzy w swoich ofertach mają imprezy o podobnym profilu programowym.

Chaty Jędrka Połoniny wędrowne plenery i szlaki artystyczne...

Organizacja wędrownych plenerów artystycznych wymaga przede wszystkim zbudowania sieci partnerów, zarządzających ośrodkami recepcyjnymi, które mogą stanowić bazę noclegową projektu. Należy ponadto wytyczyć kilka tras i miejsc postojowych - „stacji artystycznych”, w tym przynajmniej jedną, nawiązującą do szlaku rzeczywistych wędrowek Jędrka Połoniny.

Tropy... i Bieszczadzkie Czarty

Wędrowki górskie w ekstremalnie trudnych warunkach. Programy mogą być realizowane z wykorzystaniem istniejącej sieci szlaków oraz terenów poza oznakowanymi szlakami i drogami, którymi można prowadzić uczestników. Istotnym elementem tego programu jest system monitoringu, zapewniający turystom maksimum bezpieczeństwa.

2. Nowa infrastruktura.

a. *Wioska Polska*

Wioska lub sieć wiosek wypoczynkowych agroturystycznych, o starannie przemyślanym programie rekonstrukcji życia włościańskiego w różnych epokach i grupach etnicznych, zamieszkujących region Podkarpacia. Oferta programowa wioski powinna być przystosowana do potrzeb turystów polonijnych.

b. *Foto ArtFest ...Beksiński hommage*

Przygotowanie kilku galerii plenerowych, zlokalizowanych w różnych miejscach Podkarpacia. Galerie powinny być umieszczone w miejscach atrakcyjnych krajobrazowo i umożliwiających odpowiednią ekspozycję dzieł artystycznych.

c. *Centralny Okręg Piosenki - COP lot-nisko muzyki disco...* – Mielec

Organizacja największego w Polsce festiwalu muzyki tanecznej, muzyki disco - wymaga przygotowania odpowiedniej sceny plenerowej wraz z infrastrukturą serwisową, zdolną obsłużyć kilkanaście tysięcy ludzi. Niezbędne jest także przygotowanie „miasteczka namiotowego” oraz bazy hotelowej o średnim i wysokim standardzie.

d. BIESZCZADZKI WOREK

Chaty Jędrka Połoniny wędrowne plenery i szlaki artystyczne... Należy wybudować muzeum im. Jędrka Połoniny, które powinno być wkomponowane w ośrodek recepcyjny o profilu artystycznym. Ośrodek może pełnić kilka ról: muzeum, galeria sztuki, pracownie artystyczne oraz funkcje hotelowe i gastronomiczne.